

Likovna interpretacija tradicijske baštine bjelovarskog kraja

Beljan, Boža

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:369013>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-06**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za nastavničke studije u Gospiću
Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski učiteljski studij

Gospić, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za nastavničke studije u Gospiću
Sveučilišni integrirani prijediplomski i diplomski učiteljski studij

Likovna interpretacija tradicijske baštine bjelovarskog kraja

Diplomski rad

Student/ica:

Boža Beljan

Mentor/ica:

red. prof. dr. art. Ana Vivoda

Gospić, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Boža Beljan**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Likovna interpretacija tradicijske baštine bjelovarskog kraja** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Gospić, 21. rujna 2023.

SAŽETAK

LIKOVNA INTERPRETACIJA TRADICIJSKE BAŠTINE BJELOVARSKOG KRAJA

Ovaj rad sadrži osvrt na tradicijsku baštinu Bilogore, obrađuje specifičnosti kulturne baštine koja se dijeli na materijalnu i nematerijalnu baštinu. U prvom dijelu rada obrađeni su karakteristični obrti i cehovi na području Bjelovara, izgled i način gradnje tradicijskih kuća, njihova unutrašnjost te izgled i namjena gospodarskih objekata. Kao poticaj za likovnu interpretaciju u drugom dijelu rada opširno su opisani svi dijelovi muške i ženske narodne nošnje, njihov izgled te drugi aspekti tekstilnog rukotvorstva koji je bogato ukrašen te korišten kao motivacija za sate likovne kulture. Obradivanjem tradicijske baštine na nastavi učenici razvijaju pozitivan odnos prema okolini, razvijaju osjetljivost za umjetnost i arhitekturu te im ta znanja utječu na samostalno mišljenje i rješavanje problema. Navedena je važnost kulturne baštine u obrazovanju, pravilno biranje motiva na satima likovne kulture i razrađeno je nekoliko mogućih ideja kako obraditi tradicijske motive na satu likovne kulture. Naposljetku su opisana dva sata likovne kulture obrađena u 3. i 4. razredu Područne škole u Ždralovima u kojima su učenici motivirani narodnom nošnjom i tekstilom Bilogore kreativno i uspješno obavili zadani likovni problem i uz zabavu naučili o tradicijskoj baštini svoga kraja.

KLJUČNE RIJEČI: tradicijska baština Bilogore, kulturna baština, kreativnost, likovna interpretacija, likovna kultura

SUMMARY

AN ARTISTIC INTERPRETATION OF THE TRADITIONAL HERITAGE OF THE BJELOVAR REGION

This paper contains an overview of the traditional heritage of Bilogora, it deals with the specifics of cultural heritage, which is divided into tangible and intangible heritage. In the first part of the paper, it deals with the characteristic trades and guilds in the area of Bjelovar, the appearance and construction method of traditional houses, their interior, and the appearance and purpose of commercial buildings are covered. As an incentive for artistic interpretation, in the second part of the paper, all parts of men's and women's folk costumes, their appearance and other aspects of textile handicrafts, which are also richly decorated and used as motivation for art classes, are described in detail. By studying traditional heritage in class, students will develop a positive attitude towards the environment, develop sensitivity to art and architecture, and this knowledge affects their independent thinking and problem solving. The importance of cultural heritage in education, the correct choice of motifs in art classes, and several possible ideas on how to process traditional motifs in art classes were elaborated. Ultimately, two classes of fine arts taught in the 3rd and 4th grade of the Regional School in Ždralovi were described, in which the students, motivated by the folk costumes and textiles of Bilogora, creatively and successfully completed the given art problem and learned about the traditional heritage of their region while having fun.

KEY WORDS: the traditional heritage of Bilogora, cultural heritage, creativity, artistic interpretation, art

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. BILOGORA	3
2.1. Povijest bjelovarskog kraja	4
3. TRADICIJSKA BAŠTINA BILOGORE	6
3.1. Obrti i cehovi	7
3.2. Tradicijska gradnja kuća	10
3.2.1. Unutrašnji izgled kuće	14
3.2.2. Gospodarski objekti i nastambe za životinje	16
3.3. NARODNA NOŠNJA	19
3.3.1. Ženska nošnja	20
3.3.2. Zimska ženska nošnja	29
3.3.3. Muška nošnja	30
3.3.4. Zimska muška nošnja	35
4. TEKSTILNO RUKOTVORSTVO	37
4.1. Zidnjak	38
4.2. Ukasni ručnici	39
5. KULTURNA BAŠTINA U OBRAZOVANJU	42
6. LIKOVNA INTERPRETACIJA U OSNOVNOJ ŠKOLI	43
6.1. Likovna interpretacija motiva s ručnika Bilogore	46
6.1.1. Analiza učeničkih radova- prema motivima bilogorskih ručnika	48
6.2. Ritam s narodne nošnje	53
6.2.1. Analiza učeničkih radova- Ritam s narodne nošnje	54
7. ZAKLJUČAK	62
8. LITERATURA	63
9. POPIS ILUSTRACIJA	68

1. UVOD

U ovom radu razmatra se tradicijska baština Bjelovarsko-bilogorske županije i mogućnosti njezine primjene i interpretacije u sklopu nastave likovne kulture u nižim razredima osnovne škole.

Tradicija su sva znanja koja se prenose mlađim generacijama u koju spadaju običaji, vrijednosti i očuvanje djelatnosti u onom obliku u kojem je naučena i ona tako poprima značenje običaja, kao npr. tradicionalne tehnike tkanja koje se prenose generacijama. Dio je kulturne baštine i može se podijeliti na materijalnu i nematerijalnu baštinu. U sastav materijalne baštine ulazi oblikovanje arhitekture kao i rukotvorine, odjeća i umjetnine, dok u nematerijalnu baštinu ulaze plesovi, glazba, običaji, tradicionalna znanja i vještine, usmena predaja, tradicionalni obrti i vjerski rituali.

Prvi dio rada govori o obrtnicima i trgovcima koji su naseljavali Bjelovar u 18. stoljeću i udruživali se u cehove te kako se razvila industrija; proizvodile su se cipele, svila, a opisan je nastanak Koestlina, tvornice koja je dan danas u funkciji. Dolaskom obrtnika i nastankom cehova postupno se razvijao grad Bjelovar kao i njegova baština.

Slijedi ga opis tradicijskih kuća koje se razlikuju po načinu izrade što je ovisilo o povijesnim okolnostima i graditeljskoj sposobnosti. Kako svaki kraj Hrvatske koristi predmete koje može pronaći u okolini, tako su na području Bilogore kao osnovni elementi arhitekture korišteni zemlja i drvo. Jednostavnije predmete za unutrašnji postav kuće je znao izraditi svaki muški član obitelji, dok su ostale predmete kupovali na sajmovima. Uz kuće su bili smješteni gospodarski objekti kojima je opisan izgled kao i njihova namjena.

Posebno mjesto u tradicijskoj baštini Bilogore ima etnografska baština te je stoga detaljno i opširno opisana. Svaki dio muške i ženske narodne nošnje je opsežno prikazan te je navedena njegova uloga. Dijelovi ženske narodne nošnje korišteni su u drugom dijelu rada kao motivacija za likovnu interpretaciju tradicijske baštine u osnovnoj školi. Tekstilno rukotvorstvo je zbog bogatih ukrasa, odnosno svoje ornamentike isto tako detaljno obrađeno te je također korišteno kao motiv za likovnu interpretaciju.

U radu se posebno ističe važnost kulturne baštine u obrazovanju, elaborira se zašto učenika treba od rane dobi upoznati s baštinom njegova kraja, kako se pravilno bira motiv te su iznesene pojedine ideje kako obraditi tradicijske motive na satu likovne kulture na poučan i kreativan način. Opisano je i likovno istraživanje s učenicima trećeg i četvrtog razreda

razredne nastave. Učenici su 3. razreda tehnikom monotipije interpretirali motive s bilogorskih ručnika dok su učenici 4. razreda istraživali ritam s narodne nošnje tušem i perom motivirani rubačama, podrubačama i pečama. Opisala sam tok radionica te sam na samom kraju analizirala nekoliko učeničkih radova.

Cilj ovog rada je pokazati bogatstvo tradicijske baštine Bilogore, a primjenom kulturne baštine u osnovnoj školi prikazati učenicima od „malih nogu“ važnost baštine kao načina razvijanja kreativnosti i znatiželje, te se očekuje da se baština na taj način aktivno očuva za buduće generacije.

2. BILOGORA

Bilogorska je regija smještena u sjeverozapadnom i jugoistočnom dijelu Hrvatske. Naziv dobiva po niskom gorju Bilogora koje se nalazi između rijeka Drave i Save te se prostire na 80 km dužine.¹ Podijeljena je na 3 županije: Koprivničko-križevačku, Virovitičko-podravsku i Bjelovarsko-bilogorsku u kojoj je Bilogora na više od 70% područja. Površina Bilogore je 1 550 km² u kojoj živi 101 879 stanovnika.² Regionalno graniči zapadno s Prigorjem, sjeverno s Podravinom, istočno sa Slavonijom i južno s Moslavinom. Na jugu graniči s rijekom Česmom, na istoku s rijekom Ilovom, na sjeveru s Podravskom ravnicom i na zapadu s rubnim obroncima gorja Bilogore.³ Glavni grad Bilogore je Bjelovar koji je ujedno i sjedište Bjelovarsko-bilogorske županije. Nalazi se na zapadnim obroncima Bilogore. Ograđen je potocima Bjelovacka i Plavnica. Jedan je od najmlađih gradova u Hrvatskoj. Drugi grad koji je smješten u istom području je Grubišno Polje.⁴ Smješteno je na južnim obroncima istočnog dijela Bilogore.⁵ Bilogora, uz grad Bjelovar i Grubišno Polje, sadrži sljedeće općine: Rovišće, Zrinski Topolovac, Kapela, Veliko Trojstvo, Nova Rača, Severin, Šandrovac, Veliki Grđevac, Velika Pisanica.⁶

Umjerena kontinentalna klima i prikladan geografski položaj uvjetuju razvoj poljoprivrednih kultura. Od gospodarskih grana u županiji važno je šumarstvo zasnovano na bogatom fondu kvalitetnih šuma hrasta i bukve. Bjelovarsko-bilogorska županija je značajan proizvođač hrane te se ističe u stoljetnoj tradiciji raznovrsnog asortimana sireva i kvalitetnih vina.⁷

¹Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije: Turistička ponuda, Planinarenje-Bilogora, <https://www.tzbbz.hr/planinarenje/bjelovar/bilogora> (preuzeto 4. travnja 2023.)

²Objavljeni konačni rezultati Popisa 2021., Državni zavod za statistiku, <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270> (preuzeto 11. travnja 2023.)

³Haiman, S. Müller, V. *Geografski atlas za osnovnu školu*. Zagreb: Školska knjiga, 2015., str. 62.-63.

⁴Janko, V. Kanceljak, R. Paradi, I. Perić, P. Pintarić, M. *Zemlja i čovjek geografski atlas za osnovnu školu*. Zagreb: PROFIL, 2010., str. 142

⁵Strugar, V. *Bjelovarsko-bilogorska županija: Priručnik za zavičajnu nastavu*. Zagreb: Školska knjiga, 1995., str. 15., 23.

⁶Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije: O nama, TZ Bilogora-Bjelovar-Bjelovar, <https://www.tzbbz.hr/o-regiji/gradovi-i-opcine/bilogora-bjelovar> (preuzeto 11. travnja 2023.)

⁷Sikora, M. *Bjelovarsko-bilogorska županija: ... zelena oaza*. Bjelovar: Tiskara Viatoni, 2014., str. 21-26.

Slika 1. Bilogora, osobna fotografija

2.1. Povijest bjelovarskog kraja

Prvi tragovi života na ovom području sežu iz neolitika u kojem su bile zastupljene 3 kulture: starčevačka, korenovska i sopotska kultura. Za vrijeme vladavine Rimljana u bjelovarskom kraju je izrađena cestovna mreža kroz provinciju Panoniju, glavni cestovni pravci bili su: jedan iz Poetovija (Ptuja) preko Iovije (Ludbrega) vodio je do Murse (Osijeka), a drugi iz Poetovija preko Andautonije (Šćitarjeva) do Siscije (Siska).⁸

Srednjovjekovni izvori spominju samo naselja i desetak župa smještenih na području bjelovarskog kraja, a⁹ u narednim stoljećima zbog pljački i pustošenja bjelovarskog kraja od strane Osmanskog Carstva stanovnici su bili primorani izgraditi obrambene utvrde. Prvo spominjanje Bjelovara (Belovara) potječe iz 1626. godine kada je bio utvrda s vojnom posadom. Tek je 1756. godine austrijska carica Marija Terezija proglasila Bjelovar vojnim gradom. Trebao se zvati Novi Varaždin, no ime nije prihvaćeno te je 9. studenog 1892. godine dobio ime Bjelovar.¹⁰ Grad Bjelovar postaje sjedište Đurđevačke i Križevačke pukovnije 1758. godine, a spajanjem s Križevačkom županijom 1886. postaje središte Bjelovarsko-križevačke županije. Razvojačenjem Varaždinskog generalata Vojne granice 1871. godine nastaje Bjelovarska županija kojom upravlja prvi župan Ivan vitez Trnski. U kolovozu 1874. godine

⁸Holjevac, Ž. Karaula, Ž. Petrić, H. *Povijest Bjelovara: od početaka naseljavanja do kraja Domovinskoga rata*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, 2013., str. 23.

⁹Grad Bjelovar: Za građane, O Bjelovaru: Povijest Bjelovara, <https://www.bjelovar.hr/o-bjelovaru/povijest-bjelovara/> (preuzeto 10. travnja 2023.)

¹⁰Bjelovar i Bilogora, Turistička zajednica Bilogora-Bjelovar, 2018., str. 5.-6.

car i kralj Franjo Josip I. potvrdio je Zakon kojim je Bjelovar proglašen slobodnim i kraljevskim gradom. Grad je bio sjedište Velike župe Bilogora u razdoblju od 1941. do 1945. godine, kasnije postaje sjedište općine, kotara i zajednice općina do 1990. godine. Bjelovarsko-bilogorska županija je utemeljena 1993. godine¹¹ s Bjelovarom kao upravnim, gospodarskim, zdravstvenim, kulturnim i prosvjetnim središtem županije.¹²

Bjelovar je izgrađen u pravokutnom obliku s kvadratnim blokovima kuća i središnjim gradskim trgom po uzoru na renesansnu utvrdu Torino u Italiji, a u središtu grada nalazi se kameni paviljon okružen s četiri kipa. Na bjelovarskom se Korzu nalaze povijesne zgrade gradske čitaonice i bjelovarske gimnazije, a u neposrednoj je blizini katedrala.¹³ Možemo zaključiti da Bjelovar, iako je jedan od mlađih gradova Hrvatske, ima bogatu i slojevitiju povijest te raznovrsnu kulturnu baštinu koju su oblikovali uvjeti života stanovnika, te običaji i vrijednosti koji su ga pratili.

¹¹Adamović, D. Gerić, B. Jakovljević, G. Matić, T. Medar, M. Sitta, S. *Bjelovarsko-bilogorska županija kroz povijest*. Zagreb: Bjelovarsko-bilogorska županija, Gradski muzej Bjelovar., 2006., str. 9, 49-54.

¹²Medar, M. Paurović, M. *Bjelovar kraljevski grad...po mjeri čovjeka*. Bjelovar: Turistička zajednica Grada Bjelovara, str. 2-4.

¹³Bjelovar i Bilogora, Turistička zajednica Bilogora-Bjelovar, 2018., str. 5-15.

3. TRADICIJSKA BAŠTINA BILOGORE

Tradicija, kao pojam, znači prenošenje stečenog znanja mlađim generacijama s ciljem da ostane živa i nezaboravljena. U tradiciju ulaze običaji, kulturne vrijednosti, oblici ponašanja te očuvanje neke djelatnosti u izvornom obliku kako je naučena pri čemu ona poprima značenje običaja. Možemo uzeti za primjer tradicijske tehnike tkanja koje se naraštajima ili točnije generacijama uče, prenose i usavršavaju kako ne bi bile zaboravljane.¹⁴ Tradicija ulazi u sastav kulturne baštine koja čini zajedničko bogatstvo stanovništva u svojoj raznolikosti i posebnosti. Sastoji se od pokretnih i nepokretnih kulturnih dobara, a podijeljena je na materijalnu i nematerijalnu.¹⁵ Materijalnu baštinu čine povijesne građevine, arheološka nalazišta, spomenici, rukotvorine, odjeća, umjetnine i graditeljske cjeline kao npr. Stari grad Dubrovnik koji se nalazi na popisu Hrvatske materijalne baštine pod zaštitom UNESCO-a.¹⁶ Nematerijalna baština se naziva i „živom baštinom“ te je čine plesovi, glazba, običaji, tradicionalna znanja i vještine, usmena predaja, tradicionalni obrti, vjerski rituali itd.¹⁷ Njenim očuvanjem razvija se i promiče ljudska kreativnost te kulturna raznolikost.¹⁸ Jedan od primjera nematerijalne baštine Hrvatske pod zaštitom UNESCO-a je Medičarski obrt na području sjeverne Hrvatske.¹⁹

Bjelovarski kraj kao i njegova sela, gradovi ili općine Bjelovarsko-bilogorske županije sadrže mnoge elemente materijalne i nematerijalne baštine. Kako je tema ovog diplomskog rada tradicijska baština osvrnut ću se na sve navedene elemente materijalne i nematerijalne baštine koji se vezuju za tradiciju bjelovarskog kraja. Primjerice osvrnut ću se na način gradnje i sam izgled kuća kao i njihov unutarnji postav, a isto tako ću predstaviti gospodarske objekte

¹⁴Tradicija. *Proleksis enciklopedija online*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2013., 22. lipanj 2022., mrežna stranica: <https://proleksis.lzmk.hr/49046/> (preuzeto 13. travnja 2023.)

¹⁵Ministarstvo kulture i medija, Kulturna baština, [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)) (preuzeto 6. travnja 2023.)

¹⁶Magic Croatia, Blog, Popis materijalne i nematerijalne baštine pod UNESCO-om u Hrvatskoj, 10.11.2022., mrežna stranica: <https://magic-croatia.hr/popis-materijalne-i-nematerijalne-bastine-pod-unesco-om-u-hrvatskoj/> (preuzeto 6. travnja 2023.)

¹⁷Šošić, M. T. Pojam kulturne baštine- međunarodno pravni pogled. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. god. 51, 4. 2014. str. 833.-860., str. 842

¹⁸Petak, M. (2020). *Hrvatska tradicijska baština i nematerijalni kulturni turizam Varaždinske županije*. Sveučilište Sjever: Sveučilišni centar Varaždin: Studij Poslovna ekonomija. Varaždin: Dabar-digitalni akademski članci i repozitoriji, 2020., str. 22, mrežna stranica: <https://repozitorij.unin.hr/islandora/object/unin%3A2905/datastream/PDF/view> (preuzeto 6. travnja 2023.)

¹⁹Ministarstvo kulture i medija: Nematerijalna dobra upisana na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-čovječanstva/5337> (preuzeto 5. svibnja 2023.)

i njihovu namjenu u bjelovarskom kraju. Neizostavan dio baštine je i narodna nošnja i tekstilno rukotvorstvo koje ću opisati od načina izrade do njihova izgleda i same namjene. Gradski muzej Bjelovar sadrži bogatu Etnološku zbirku na čijem se istraživanju temelji ovaj rad, primjerice jastučnice, ćilimi te 2 vrste ženskih oglavlja bjelovarskog kraja, špice i poculice o kojima će se više saznati u poglavlju o narodnoj nošnji i tekstilnom rukotvorstvu.²⁰

3.1. Obrti i cehovi

Dolaskom obrtnika i nastankom cehovskih zadruga razvija se Bjelovar kao i znanje njegovog stanovništva. Upoznavanjem tehnika obrtničke proizvodnje, primjerice izrade cipela, svile, namještaja i slično, unaprjeđivao se način života stanovnika, proširivao se spektar proizvoda koji su se izrađivali i njihova kvaliteta te se tako razvijala kulturna odnosno tradicijska baština bjelovarskog kraja. Proizvodnja svile imala je važnu ulogu u gospodarstvu Bjelovara, a žene su svilu izrađenu u Bjelovarskoj svilani koristile i u kućnoj radinosti te su razne tkanine izrađene kod kuće na tkalačkom stanu oblikovale narodnu nošnju. Razvitkom industrije većinu potrepština stanovnici su grada kao i iz okolnih sela mogli nabaviti na sajmovima koji isto tako pripadaju u opus tradicijske baštine.

Bjelovarsko-bilogorska županija pripadala je Vojnoj krajini te je stoga područje županije bilo pod vojnom obvezom. S obzirom na to da je stoljećima kraj posvećen obrani od Turaka u zadružnom seoskom domaćinstvu poslove su uglavnom obavljale žene, a u 18. stoljeću Bjelovar naseljavaju obrtnici i trgovci, kako su vojne vlasti 1766. godine besplatno davale zemljišta i izdavale patente za naseljavanje. Doseljavanjem obrtnika povećao se broj stanovnika te su se obrtnici Bjelovara udruživali u cehovske zadruge. Nakon izrade nacrtu za cehovske povlastice iz 1764. godine svi obrtnici bivaju udruženi u jedan ceh koji se zvao „općinski krajinski veliki ceh“. Bjelovar je imao pet cehova u koje su se udruživale skupine obrtnika: drvodjelci, tekstilci, metalci, kožni, prehrambeni i kemijski obrtnici i građevinci.

Bjelovar je bio važno središte manufakturne proizvodnje svile, na imanju Đure Vojnovića zasađena je plantaža dudova svilca oko 1780. godine, a u generalatu Bjelovarska filandra je bila druga velika manufaktura. Zapošljavala je žene iz graničarskih obitelji. Proizvodnja se sastojala od dva dijela; u prvom dijelu su sadili dudove i uzgajali njihove

²⁰Gradski muzej Bjelovar, Odjeli i zbirke, Etnološki odjel <https://gradski-muzej-bjelovar.hr/etnoloski-odjel/> (preuzeto 17. lipanj 2023.)

„kokone“ u seljačkim domaćinstvima, a drugi dio se događao u svilani. Žene su vadile čahure iz vruće vode i zatim prele niti sirove svile dok bi vreteno okretala djeca ili mlade djevojke, a muškarci su se brinuli za kotlove i loženje. Krajem 18. stoljeća zbog krize svilane prestaju s radom. Adam grof Oršić smatrao je da je svilarstvo propalo zbog nedostatka stručne pomoći, radne snage, potrebnog nadzora i pomanjkanja novca te su zbog toga domaći proizvodi bili skupi i loše kvalitete. Najvećim dijelom svilarstva, je zbog tog problema u prvoj polovici 19. stoljeća, zavladała bečka tvrtka Hoffmann koja je preuzela državne svilane i odmotavaonice u Varaždinu, Osijeku i drugim mjestima. Bjelovarska svilana je pod vojnom upravom od 1820. godine i ponovno radi te od 1842. godine izrađuje svilenu pređu i tka svilene tkanine i vrpce. Nakon ukinuća kmetstva 1848. godine javlja se nova kriza i svila se prestaje proizvoditi. U Krajini se sukno i platno proizvodilo u kućnoj radinosti, zato i nije bilo potrebe za manufakturnom proizvodnjom, a skoro je svaka krajiška kuća imala tkalački stan na kojem su žene izrađivale sagove, sukno i drugo vuneno tkanje. Razvojačenjem generalata raspadaju se kućne zadruge i nastaju individualna domaćinstva u kojima nije bilo dovoljno prostora niti ruku za uzgoj dudova svilca. Tada Bjelovarska svilana mijenja namjenu i postaje husarska kasarna, a kasnije svratište nazvano „Amerika“. Nakon 169 godina postojanja zgrada je srušena 1954. godine.

Slika 2. Bjelovarska svilana
(Izvor: <https://www.facebook.com/gradskimuzejbj/posts/5482964388395976/>)

Nakon razvojačenja i proglašenja Bjelovara slobodnim i kraljevskim gradom u Bjelovaru radi 207 obrtnika i 26 trgovaca prema podacima iz 1879. godine. Od 1886. godine na području županije najviše je seoskog stanovništva pa su glavni proizvodi obrta i predmeti za prodaju povezani uz životne potrebe, proizvodnju i seoski rad. Sredinom 19. stoljeća u Bjelovaru se nalaze iduća zanimanja: dimnjačari, pivari, tkalci, ženski krojači, puškari, brusari,

knjigoveže, slastičari, licitari, mlinari, rukavičari, mesari, limari, krojači, postolari, klobučari, urari, kotlari, fotografi, pekari, češljari, orguljaši, soboslikari, liječnici.

Prva manja industrijska poduzeća se pojavljuju u drugoj polovici 19. stoljeća u Bjelovaru. Prvo hrvatsko dioničarsko društvo za promet i preradu sirovina osnovano je 7. studenog 1879. godine u Bjelovaru. Društvo je činilo rudnik ugljena u Trojstvu, pilana u Bjelovaru i dva paromlina. Nedugo nakon toga Dragutin Wolf registrira pekaru te 1905. proširuje proizvodnju, a 1919. nabavlja prvo postrojenje za proizvodnju keksa te 1921. proizvodi i vafle. Nakon Prvog svjetskog rata iz pekare nastaje tvornica keksa, poslastica i biskvita koja 1935. dobiva naziv „Koestlin“ koja postoji i danas. Krajem Prvog svjetskog rata u bjelovarsko-križevačkoj županiji radilo je 71 poduzeće koje je sačinjavalo 41 mlin, 7 pilana, 9 ciglana i 3 poduzeća za preradu kože. 1896. godine u Bjelovaru je registrirano 49 trgovačkih radnji i to najviše onih koje su u nedjeljnim sajmovima nudile proizvode malog obrtništva i domaće kućne industrije.

Osnivanje industrijskih poduzeća započeto je pred kraj Prvog svjetskog rata te se nastavlja i nakon rata sve do početka Drugog svjetskog rata. Prvi bjelovarski paromlin d. d. djeluje u Bjelovaru od 1904. godine, 1939. godine osniva se „Latea“ poduzeće za preradu i prodaju mlijeka i mliječnih proizvoda, a početkom 20. stoljeća Bjelovar je imao i pivovaru. Postolarstvo je preteča cjelokupne bjelovarske industrije od osnivanja Bjelovara sredinom 18. stoljeća, između dva svjetska rata doživjelo je procvat kada je bilo više od stotinu postolarskih radnji. Prvih su se godina nakon Prvog svjetskog rata, cipele toliko proizvodile da su u Bjelovaru radile četiri radionice industrijskog i petnaestak zanatskog tipa. Tvornica vunene robe osnovana je 1930., a tvornica dokoljenica takozvanih gamašni otvorena je od 1922. godine.²¹

Možemo zaključiti da se obrtnička proizvodnja u Bjelovaru postupno razvijala te da je veoma bogata. Kroz povijest su nastajali razni obrti, poduzeća i zgrade koji su pridonijeli razvitku grada Bjelovara kao i njegovu stanovništvu i kulturi odnosno tradicijskoj baštini.

²¹Gerić, B. *Obrti i cehovi u Bjelovaru 1756.-1945.* Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2014.

3.2. Tradicijska gradnja kuća

Područje Bjelovarsko-bilogorske županije je od 16. stoljeća pa sve do 1873. godine pripadalo Vojnoj krajini koja je nastala kao vojna obrana od Turaka. U doba Vojne krajine stanovnici su se nazivali graničari, živjeli su u zadrugama tj. proširenim obiteljskim strukturama, graničarske kuće bile su velike zbog mnogobrojnih članova koje su činili otac, majka i svi sinovi sa svojim obiteljima,²² a takva graničarska kuća se nazivala „hiža“.²³ Jedno kućanstvo je brojalo do *tri-četer loze* što bi bilo dvadeset do četrdeset *duša*. Zadruge su svakoj osobi osiguravale sve životne potrebe te nije bilo privatnog vlasništva,²⁴ a zadrugom je upravljao starješina. Muški članovi zadruge su do 22. godine kao pastiri čuvali stada, i kasnije odlazili u rat.

Materijale za izgradnju kuća čovjek je nalazio u neposrednoj okolini, a u bjelovarskom kraju to su bili zemlja i drvo. Kuće su građene kanatnom konstrukcijom; kostur kuće činila je donja greda, prag, vertikalno postavljeni stupovi i gornja greda naglavnica, a na temeljne grede postavili bi drveni kostur od greda. Radi jačeg i stabilnijeg zida u kostur su ugrađivane poprečne grede, a polje samog kostura ili točnije prostor između greda je punjen pleterom, nabijenom zemljom, te kasnije ciglom. Tehnika pletera je isprepletanje pruća tj. šiblja između dva vertikalno postavljena stupa te se na to prepletenu pruće nabacivala ilovača pomiješana s pljevom ili bi se u vertikalne stupove urezali utori u kojima bi utaknuli oblice koje bi omazali zemljom. Tehnika pletera se smatra najstarijom tehnikom i kuće sa zidovima od pletera su najčešći tip gradnje te su najstariji sačuvani objekti na bjelovarskom području.

Drugi način ispunjavanja kanatne konstrukcije su zidovi od nabijene ilovače pomiješani pljevom. Tehnika u osnovi ima nabijanje ilovače u daščane oplata i pomicanje sve do samog krovišta tj. gornje grede. Poznat je još jedan način popunjavanja zidova i tako da se na stupovima konstrukcije naprave utori u koje su stavljene daske tj. brvna omazana smjesom zemlje i pljeve. Zidovi napravljeni od pletera, nabijene zemlje, omazanih brvana ili cigle su se naposljetku obijelili vapnom. Proizvodnja domaće sušene cigle koju su počeli proizvoditi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće jedan je od posljednjih tradicijskih elemenata graditeljstva i

²²Adamović, D. Gerić, B. Jakovljević, G. Matić, T. Medar, M. Sitta, S. *Bjelovarsko-bilogorska županija kroz povijest*. Zagreb: Bjelovarsko-bilogorska županija, Gradski muzej Bjelovar., 2006., str. 34

²³Martinić, V. Medak, M. Kruljac Sever, J. Rović, D. Vezmarović, D. *Naša prošlost je naša budućnost*. Bjelovar: Turistička zajednica Bilogora-Bjelovar, 2012., str. 8

²⁴Birt Katić, D. *Obitelj, imovina, nasljedna pravila i prakse: postojanost i promjene u selima bjelovarskoga kraja. Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*. sv. 9, 2015., str. 141-160. str. 142

jednako tako označava prijelaz u moderan odnosno suvremen način izgradnje koji traži nova arhitektonska rješenja.²⁵

Slika 3. Zadruga kuća
(Izvor: Adamović, D. i sur. (2006).)

Krovna konstrukcija koja je često viđena u bjelovarskom kraju je dvostrešni skošeni krov načinjen od ražene slame, ritke, kojeg su pokrivali seoski majstori posebnim alatom. Zbog bogatih bilogorskih šuma krov se pokrivao na još jedan način, a to je šindra, tj. tesana hrastova daščica. Pod tim pokrovom bi daščice često pucale zbog kiše i sunca. Stoga su češće krovove pokrivali ritkom ili trstikom. Danas je šindra vidljiva samo na hambarima gdje se takav pokrov najviše i zadržao. Šindra je vidljiva na bočnim stranicama, kao ukras ili kao mali krović-štitnik. Nakon Prvog svjetskog rata novi način prekrivanja je bio prekrivanje crijepom koji je najbolje odgovarao zidanoj kući. Slamnati pokrov se zadržao do svršetka Prvog svjetskog rata i zamijenio ga je crijep koji je najbolje odgovarao zidanoj kući. S obzirom na to da su se slamnati krovovi morali često popravljati, a majstora šopara koji su poznavali tehniku održavanja slamnatih krovova je bilo sve manje postepeno su izlazili iz upotrebe. Navedeni su načini

²⁵Sitta, S. *Vodič kroz entografski postav: Fuehrung durch die ethnographische Ausstellung: Guida attraverso l'esposizione etnografica: Pruvodce etnografickou expozici*. Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2000., str. 7-10.

gradnje korišteni za gradnju zadružne kuće, ali i kuća siromašnijih obitelji nakon raspada zadruga i formiranja individualnih obitelji od sredine 16. stoljeća do 1873. godine.

Slika 4. Tradicionalne troprostorne kuće u bjelovarskom kraju, osobna fotografija

Nakon razvojačenja Vojne granice, drastično se mijenja način života graničara, s obzirom na to da su se dotadašnji vojnici morali prilagoditi civilnom načinu života. Mijenja se i način obiteljskog života, ukidaju se obiteljske zadruge i formiraju se individualne obitelji koje čine otac, majka i djeca te se radi toga grade manje kuće. Počinju se graditi drugačije kuće koje su se znatno razlikovale od graničarskih kuća. Kuće su bile troprostorne izduženog kvadratnog oblika. Gradile su se dužim dijelom u dvorištu i sastojale su se od 3 prostorije: sobe, kuhinje i ostave. Soba je s dva prozorčića gledala prema ulici i nalazila se u prednjem dijelu. U sredini se nalazila kuhinja, dok je treći prostor bila ostava (špajza ili komora) koja je služila kao spremnica za hranu i sitniji alat. U središnji dio, kuhinju, ulazilo se iz dvorišta dok se u pojedinim kućama ispred kuhinje nalazio maleni pretprostor koji je služio kao predvorje. Ganjak je natkriveni dio koji se pružao dužinom cijele kuće, a predvorje su imale one kuće koje

nisu imale ganjak. Predsoblje se privremeno gubi zbog ulaska u kuću izravno kroz kuhinju, te iz kuhinje u sobu ili špajzu koja se nalazila iza kuhinje. Ponekad se uz sobu do ulice načinila još jedna manja soba s jednim prozorom te je tada takva kuća imala tri prozora na pročelju.

Slika 5. Stara kuća u Etno parku Veliko Trojstvo, osobna fotografija

Krajem 19. stoljeća mijenja se vanjski izgled kuća zbog prodiranja građanskih stilova, točnije klasicizma te su na masivnim zidanim kućama naglašeni ulazni prostori. Kuće uobičajeno imaju nekoliko stepenica, četiri do pet, pred ulaznim vratima s povišenim malim trijemom čiji krovčić pridržavaju dva stupa. Iako se takva kuća na prvi pogled razlikuje od jednostavnih kuća obijeljenih vapnom iznutra je ipak tradicionalna troprostorna kuća.

Secesijski utjecaj je vidljiv na fasadama kuća,²⁶ počinju se bojati plavom, žutom i rozom bojom i ukrašavaju se bijelim reljefnim vegetabilnim ukrasima. Pročelje, točnije iznad prozora, ukrašava se bijelim reljefnim ukrasima, često girlandama i vjenčićima.²⁷

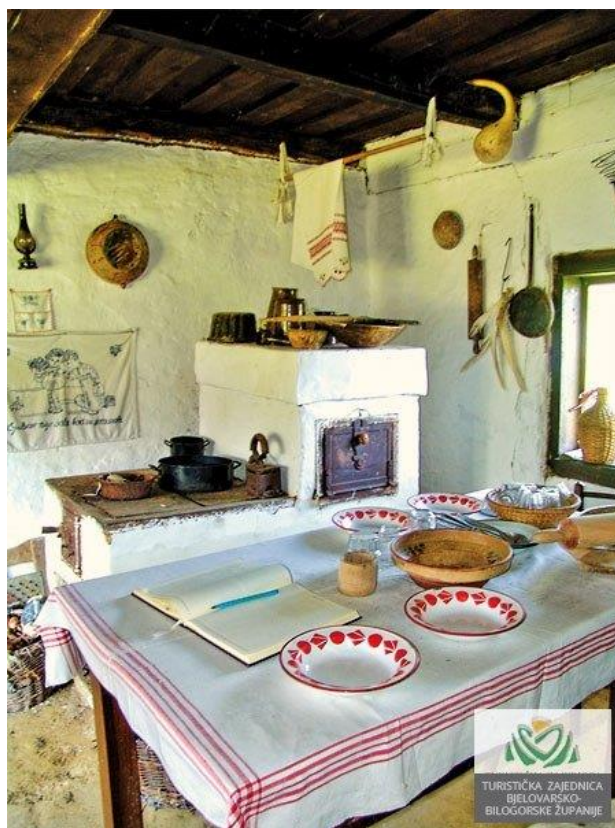
3.2.1. Unutrašnji izgled kuće

Svaka je prostorija sadržavala odgovarajući namještaj koji je prošao dug i složen razvoj. Kako je bjelovarski kraj bogat šumama neizostavna svakodnevna djelatnost bila je rad s drvetom i skoro je svaki muški član zajednice znao izraditi jednostavnije dijelove namještaja. Najprimitivnijim tehnikama obrade drveta smatrale su se dubenje i tesanje korištenjem sjekire. Od kuhinjskog namještaja središnje mjesto u prostoriji je zauzimao stol zajedno sa stolcima i klupom jer se oko stola okupljala cijela obitelj. Stol je često bio smješten nasuprot ulaznih vrata, bio je masivan, građen od tvrdog drveta bez ukrasa. U blizini stola se nalazila zidana peć koja je imala dvostruku funkciju; na njoj se pripremalo jelo i služila je za zagrijavanje kuhinje. Zdelnjak sa posuđem se nalazio blizu peći kao i žličnjak koji je stalak za žlice. Klupa je stajala uz stol i na njoj se nije samo sjedilo nego su nekad na njoj spavala i djeca. Najstariji tip klupa je bio bez naslona i grube izrade, sve u svemu, bio je vrlo jednostavan. Klupe koje su imale naslon su bile bojane i jednostavno ukrašene, a stolci (s naslonom ili bez njega-štokrli) su stajali pokraj stola.²⁸ U sobni namještaj se ubrajaju kreveti pokraj kojih su se smještale kolijevke, ako je bila potreba izrađivane su i male kolijevke za novorođenčad. Najmlađi dio namještaja je ormar kojeg su izrađivali majstori i prodavali su se na sajmovima. Jednokrilni tip ormara spadao je u stariji tip ormara, a kasnije se počinju proizvoditi dvokrilni ormari.

²⁶Sitta, S. *Vodič kroz entografski postav: Führung durch die ethnographische Ausstellung: Guida attraverso l'esposizione etnografica: Průvodce etnografickou expozici*. Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2000., str. 7-14.

²⁷Sitta, S. *Etnobaština Bilogore: Izložbeni prostor Gradskog muzeja Bjelovar 12.-25. rujna 2002*. Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2002.

²⁸Kruljac Sever, J. Martinić, V. Rović, D. Vezmarović, D. *Naša prošlost je naša budućnost*. Bjelovar: Turistička zajednica Bilogora-Bjelovar, 2012., str. 8

Slika 6. Izgled tradicijske kuhinje

(Izvor: <https://www.tzbbz.hr/turisticka-ponuda/bjelovar/etno-park-veliko-trojstvo>)

Jedan od najstarijih dijelova namještaja koji se dugo zadržao u uporabi je škrinja od tesanih dasaka. Radi njene višestruke namjene korištena je do 20. stoljeća, a postojale su dvije vrste škrinja sa različitim namjenama. Jedna vrsta je bila za spremanje ruha tj. odjeće; takve škrinje su izrađivane u obliku sanduka gdje se iznutra s jedne strane nalazila mala ladica u koju se odlagao molitvenik, nakit i druge sitne dragocjenosti, a bila je bojana i često ukrašena cvjetnim motivima. Noviji tip škrinja u kojima je bila odjeća je škrinja s ladicama takozvana ladičarka. Druga vrsta škrinje je bila spremnica za žito. Grublje je izrade i poklopac joj je izveden u obliku sedla. Poklopac je bio ukrašen tehnikom urezivanja, često geometrijskim ornamentima. Bile su u svojoj prirodnoj boji, odnosno boji drveta, a smještene su ili na tavanu ili u trećem prostoru u kući zvanom komora. Kako je komora bila spremište za hranu u njoj su bile postavljene grube police. U jednom uglu je bio pričvršćen stalak za kruh, keramičke posude s octom, mašću, medom i drveni barilci s rakijom, vinom, stepicama za mlijeko i slično.²⁹

²⁹Adamović, D. Gerić, B. Jakovljević, G. Matić, T. Medar, M. Sitta, S. *Bjelovarsko-bilogorska županija kroz povijest*. Zagreb: Bjelovarsko-bilogorska županija, Gradski muzej Bjelovar., 2006., str. 35-36.

Slika 7. Škrinja za ruho
(Izvor: Sitta, S. (2000).)

3.2.2. Gospodarski objekti i nastambe za životinje

Najstariji primjeri gospodarskih zgrada su hambari i kukurušnjaci. Hambar je služio kao spremnica za žito, pšenicu, raž i zob. Najčešće su građeni od hrastovog drveta i bili su u obliku kućica. Unutrašnjost im je podijeljena na nekoliko odjeljaka, tj. svaka vrsta žitarice je imala svoj odjeljak. Konstrukcija hambara su masivne vodoravno stavljene grede i okomiti stupovi, a u njihove utore su stavljanje grubo tesane ili piljene daske. Krovovi na hambarima su često bili dvostrešni, ali i četverostrešni. Šindra i ritak bili su pokrivalo starih hambara dok su dotrajale pokrove mijenjali biber-crijepom. Svaki je hambar na ulazu imao mali trijemić sa stepenicama.

Hambar je isto kao i kukurušnjak bio postavljen na temeljima zato što je između površine tla i donje grede moralo biti slobodnog prostora da žitarice ne bi povlačile vlagu iz zemlje. Temelji su bili od masivnog debla, kamena ili zidani od cigle.

U kukurušnjak nazivan još kuruzar i kuruzana se spremao kukuruz. Najstariji tipovi su napravljeni tehnikom pletera, dok su noviji načinjeni piljenim letvicama. Izduženog je kvadratnog oblika te nije širi od jednog metra kako bi se kukuruz mogao dobro posušiti. Između dva svjetska rata izgrađivani su dvostruki kukurušnjaci koji su zapravo bila dva kukurušnjaka pod jednim krovom dok je središnji prostor služio za poljoprivredne strojeve.

Slika 8. Kukuružnjak-Etno park Veliko Trojstvo, osobna fotografija

Štala-štagalj je dvojni gospodarski objekt višestruke namjene koji je služio kao gospodarski objekt, nastamba za životinje i kao neka vrsta spremišta za veće poljoprivredne strojeve te je bio podijeljen na tri cjeline. U jednom dijelu objekta se nalazio štagalj, odnosno spremnica za sijeno, tamo su bili i plug, motike, drljače, vile, grablje, sjekire i pile. U središnjem su dijelu bila smještena kola, bio je građen istom tehnikom kao hambar od drveta, dok su zidovi štale bili premazani smjesom ilovače i pljeve i naposljetku su bili obijeljeni.

Slika 9. Štagalj-Etno park Veliko Trojstvo, osobna fotografija

Zbog domaćeg kruha koji se pekao kod kuće neizostavni objekt na okućnici je krušna peć. Gornji dio peći je zaštićen krovicom, dok je ispod njega stajao pribor: lopata, ogrnjača za

žar i omelo. Još jedan od obaveznih objekata okućnice je bunar te je tu još bila sušionica za sušenje mesa ili pušnica. Pojedine su kuće imale podrume u kojima su se čuvale posude za hranu i burad s rakijom i vinom, a u trapovima su se čuvali krumpir i repa. Od nastamba za životinje imali su gusnjak, kotac i kokošinjac. Gumno se nalazilo u blizini štaglja na većem slobodnom prostoru i bilo je mjesto na kojem se vršilo žito. Nakon Prvog svjetskog rata kada se stanovništvo oporavilo od gospodarske i socijalne krize počinju posvećivati više pozornosti proizvodnji žitarica i uzgoju stoke. Ulaže se u izgradnju gospodarskih zgrada koje su gradili od cigle s hrastovom građom. Nestaje pleter i maz, a zidana arhitektura uzima sve više maha u ruralnim sredinama.³⁰

Slika 10. Krušna peć-Etno park Veliko Trojstvo, osobna fotografija

Etno park u naselju Veliko Trojstvo prikazuje tradicijsko graditeljstvo bilogorskog kraja od kojeg sadrži hižu, štagalj, ambar, krušnu peć, kukuruzanu i ima postavljenu etno zbirku koja vjerno prikazuje život, kulturu i običaje iz bilogorske prošlosti.³¹ U zavičajnoj zbirci su vidljivi stari predmeti koji su se upotrebljavali u domaćinstvu i na imanju, a posebno bih istaknula ručnike i narodnu nošnju.³²

³⁰Sitta, S. *Vodič kroz entografski postav: Fuehrung durch die ethnographische Ausstellung: Guida attraverso l'esposizione etnografica: Pruvodce etnografickou expozici*. Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2000., str. 14-16.

³¹Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, Turistička ponuda, Kulturna baština, Etno park Veliko Trojstvo, <https://www.tzbbz.hr/turisticka-ponuda/bjelovar/etno-park-veliko-trojstvo> (preuzeto 15. svibnja 2023.)

³²Brajković, Š. *Otkrij, osjeti, doživi...: vodič kroz Bjelovarsko-bilogorsku županiju*. Bjelovar: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2019., str. 38

Slika 11. Etno park Veliko Trojstvo (Izvor: <https://explorecroatia.eu/blog/setnjom-kroz-svetista-starine-i-drazesne-etno-kutke-bilogore/attachment/etno-veliko-trojstvo-okucnica/>)

3.3. NARODNA NOŠNJA

Prostor današnje županije je od sredine 16. stoljeća ulazio u sastav Vojne granice što je utjecalo na društveno-gospodarske prilike. Zbog siromaštva u izradi uporabnih predmeta najviše se pažnje posvetilo funkcionalnosti te je nošnja jednostavna i skoro bez ukrasa. Ruho odnosno odjeća je rađena od domaćeg lanenog platna koje se izrađivalo na horizontalnom tkalačkom stanu odnosno tari. Tkalački stan izrađivali su muški članovi obitelji te ga je posjedovalo svako kućanstvo. Odjeća je spadala u tip nekrojenog ruha zbog izrade na način da se pole platna međusobno spoje bez prethodnog krojenja, kako bi se na taj način uštedilo platno. Područje Vojne granice je oskudijevalo muškom radnom snagom pa je život žena bio jako težak. Muški članovi zajednice ostajali su u vojsci sedam godina i uvijek su bili u pričuvi te su na taj način bili vojnici cijeli život. Radi te životne situacije graničarske žene su obavljale kućanske poslove, radile su u polju i šumi, a tome možemo pripisati i činjenicu da je nošnja ostala bez ukrasa zbog nedostatka vremena za njeno samo ukrašavanje.

Narodna nošnja je skoro u potpunosti bijela osim na pojedinim mjestima. Na donjem dijelu rukava oko zapešća i gdje se nabrani rub spaja obošvicom nalaze se utkane uske crvene pruge, kako se crvena boja smatrala zaštitnicom protiv uroka. Glavni je element nošnje

jednostavnost iako je i ukrašena ukrasima izvedenim tehnikama dupljanja, šlinganja te negdje i hekljanjem domaćom čipkom. Tehnika dupljanja je korištena na tkalačkom stanu dok se šlinganje izvodilo ručno, tj. iglom, a kasnije šivaćim strojem.³³ Svečana odjeća se od svakodnevnice i odjeće odraslih i djece razlikuje samo u malim detaljima.

Slika 12. Tkalački stan, osobna fotografija

3.3.1. Ženska nošnja

Glavna karakteristika ženske nošnje je jednostavnost te u odjeći djevojke, žene i starice nema znatnih razlika, a način češljanja kose kao i postavljanje oglavlja predstavlja razliku u dobi i bračnom statusu žene. Ženska nošnja se sastoji od navlačka, oplećka, podoplećka, podrubinke, podrubače, rubače, fertuna, lajbeka, oglavlja (kapce, peče, peče na dva vugla, špice), opanaka, obojaka, čarapa.

³³Sitta, S. *Etnobaština Bilogore: Izložbeni prostor Gradskog muzeja Bjelovar 12.-25. rujna 2002. Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2002.*

Navlačak je izrađen od tanjeg lanenog platna i odgovarao bi današnjem kombineu. Na gornjem dijelu ima širok otvor i dug je do lista na nozi. Bio je u funkciji podoplečka i podrubače i nema ukrasa. Po kući i polju su ga žene nosile do pedesetih godina u poratnom razdoblju kada su dani bili topli umjesto druge gornje odjeće.

Slika 13. Navlačak (Izvor: Sitta, S. (1999).)

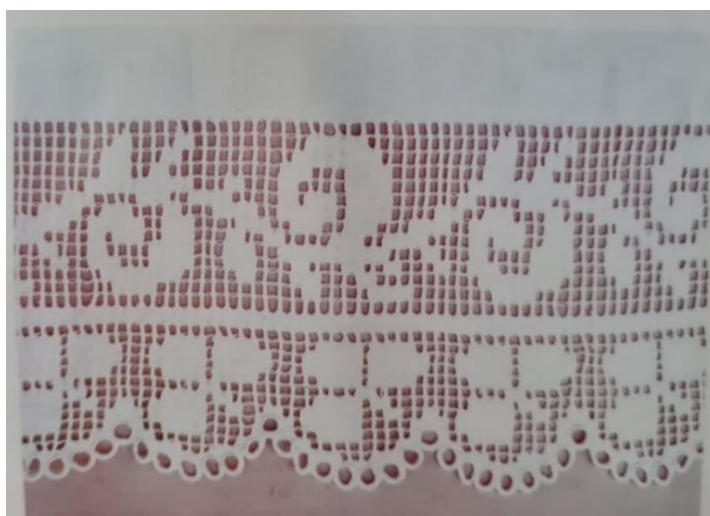
Podoplećak, koji podsjeća na današnju potkošulju, kratkih je rukava i seže do bokova. Vratni izrez se izrezuje na leđima i prsima te se naposljetku obrubljuje i ukrašava našivenom čipkom ili šlingom i dupljanjem. Dijagonalne pravokutne latvice ušivaju se pod pazuhom i na ramenima se lagano nabiru. Često se nosila preko zime, dok se ljeti nije koristila, a oblačila se preko oplećka.

Slika 14. Podoplećak (Izvor: Sitta, S. (1999).)

Oplećak dopire do bokova i sliči bluzi. Napravljen je od bijelog lanenog platna. Nabrani oplećak se nalazi oko vrata i ukrašen je crvenom obašvicom koja se sastoji od sitnih ornamenata izvezenih i utkanih crvenim pismom koji je crveno obojeni pamuk. Razrez se nalazi na prednjem dijelu oplećka od vrata naniže i steže se crvenom vrpcom provedenom kroz petljice prišivene sa svake strane. Iznošen oplećak se nosio u nekim selima za spavanje i zvao se buvar.

Podrubača ili podrubina je podsuknja napravljena od bijelog lanenog platna. U pojasu je nabrana i dobro izglačana, dupljana je ili ukrašavana čipkom šlingom. Kod oblačenja se prvo oplećak utakne pod podrubaču i nakon toga se vrpčama stegnu oko pasa. Nosile su se dvije, tri ili četiri podrubače.

Slika 15. Podrubača ukrašena tehnikom dupljanja (Izvor: Matunci, G. Salopek, V. (1988).)

Rubača ili rub'na je suknja izrađivana od bijelog lanenog platna. Nabrana je u struku na guste sitne nabore na iglu i ukrašena crvenim porubom obašvicom. Čvrsta končana ili pamučna vrpca se prišiva na krajeve i omotava oko struka te veže sprijeda ispod fertuna. Rasporak i vezanje će pokriti fertun. Do približno 1900. godine rubače nisu imale ni jedan ukras ali nakon 1900. na njima se počinju pojavljivati razni vajkari, špice, reglice, caklini, porubići, granijeri. Čipke ili špice su stavljane isključivo na donji kraj rubače i podrubače.

Slika 16. Rubača ukrašena tehnikom dupljanja
(Izvor: Sitta, S. (1999).)

Fertun ili pregača rađena je od bijelog platna te je nabrana u pojasu i opšivena obašvicom koja se produžava u 2 platnene vezice i otraga veže u mašlin. Nosi se preko rubače i jednako je dugačka.

Zobunac ili lajbec je spadao u svečanu odjeću što znači da je nošen samo nedjeljom i praznikom. Sašiven je u obliku kratkog kaputića bez rukava i dosezao je do bokova. Oblačio se na oplećak. Kopčao se sitnim gumbima, raznim kopčama kopcima zvanim djed i baba ili se stezao crvenim vrpčama. Stariji tipovi lajbeka bili su izrađivani od bijelog, crnog ili plavog darovca i nisu imali ukrasa. Zobunci izrađeni od tvorničkih tkanina crne, plave, smeđe i ljubičaste boje pojavljuju se u 2. polovici 19. stoljeća. Te vrste lajbeka su ukrašene bijelim, crvenim ili ljubičastim reglicama, izvezeni su i stiliziranim cvjetnim motivima i raznim

viticama. Na donjim rubovima su često opšiveni kratki nabori, a na njima ima i ornamentalno poredanih sitnih gumbića i slično. Djevojčice i mlađe djevojke ga nisu nosile.³⁴

Slika 17. Lajbec
(Izvor: <https://zkuubbz.hr/narodne-nosnje/>)

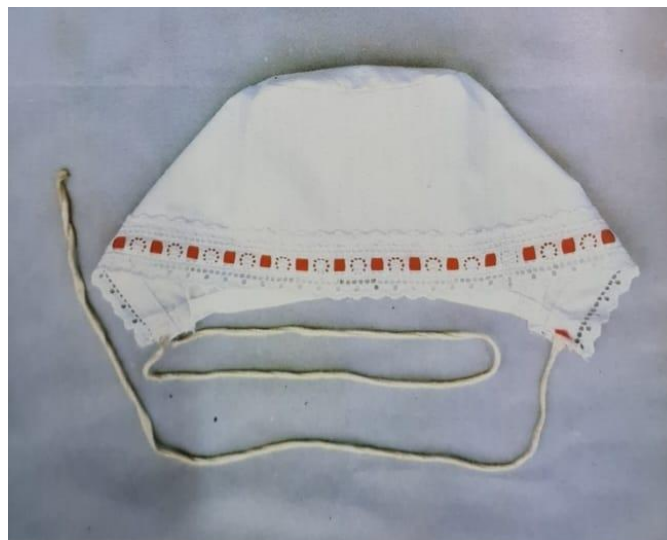
Djevojčice se po običaju nisu šišale te su zbog toga imale dugu kosu koja se dijelila po sredini na stazu spletenu u jednu ili dvije pletenice takozvane kike ili ciganke. Pletenice su se spuštale niz leđa i vezale crvenim pantlinom. Ovijale su se oko glave u ljuľjačku koja se kopčala špangom šnalom i iglicama. Samo su udate žene nosile oglavlja i prvi put su ih stavile na glavu u dijelu svadbe kad se mladoj skida svadbeni vijenac te su ih nosile do smrti.

³⁴Sitta, S. *Lijepo naše bijelo ruho: graničarska nošnja Bjelovarsko-bilogorske županije*. Bjelovar: Bjelovarski sajam, d.o.o. Gradski muzej Bjelovar, 1999. str. 8-12.

Slika 18. Djevojka sa 2 pletenice (kike)
(Izvor: <https://zkuubbz.hr/narodne-nosnje/>)

Na prostoru Bilogore oglavlja se dijele na: poculicu, peču, peču na dva vugla i špice. Poculica ili kapica je izrađena od domaćeg platna. Krojena je od dva dijela, koji sastavljeni čine malu plosnatu kapicu, obrubljena i ukrašena čipkom ili šlingom i vrpcama, a veže se ispod spletene kose otraga ili ispod vrata. Žene su nosile ili samo poculice ili poculicu s pečom preko nje od udaje do smrti kao pokrivalo glave. Unutrašnji dio je izvezen rukom dok je vanjski ukrašen crvenim natkivom. Čitav rubni dio poculice obrubljen je tankim bijelim šlinganim platnom dok je rub oko srednjeg dijela obrubljen zlatnim šikom.

Slika 19. Poculica
(Izvor: Matunci, G. Salopek, V. (1988).)

Slika 20. Poculica iz Lipovog Brda
(Izvor: Sitta, S. (2008).)

Peča ili marama za pokrivanje glave pravilnog je kvadratnog oblika, krojena od lanenog platna. Ukrašena je bušenim vezom stiliziranim biljnim ornamentima. Rubovi su peča bili ukrašeni crvenim pismom natkivom i završavala je 2 do 3 cm dugim resama. Žene su imale dvije peče, jednu za svečane prilike, takozvanu svetačnu, ukrašenu caklinima i vegetabilnim ornamentima na rubovima, tehnikom dupljanja i drugu bez ukrasa koju su nosile svaki dan po kući i polju, vezala se na zatiljku.³⁵ Služila je još kao pokrivalo dječje zipke, za nošenje djeteta na krštenje, a na pogrebu žene vezana je za križ.

Slika 21. Peča
(Izvor: Sitta, S. (2008).)

³⁵Sitta, S. *Lijepo naše bijelo ruho: graničarska nošnja Bjelovarsko-bilogorske županije*. Bjelovar: Bjelovarski sajam, d.o.o. Gradski muzej Bjelovar, 1999. str. 5-18.

Peča na dva vugla je marama ispod koje se obavezno nosila poculica. Pravokutnog je oblika i načinjena od domaćeg platna. Rubovi su natkani ornamentom ili dupljani, ukrašeni crvenim pismom, ili su na kraju izvučene frandže. Postavljala se na glavu tako da ukrašeni krajevi padaju na leđa dok je peča na glavi presavijena u trokut. Povija se ispod brade i zakopča metalnom kopčom.

Slika 22. Peča na dva vugla
(Izvor: Matunci, G. Salopek, V. (1988).)

Špice su poculice od čipke koje su dobile naziv iz njemačkog jezika die Spitze što bi značilo čipka.³⁶ Izrađene su u obliku čipkastog ovratnika i podijeljene su na obručak, paculj'cu i špice. Špice se postavljaju tako da se kosa splete u pletenice koje se motaju oko obručka, kao što se može vidjeti na fotografiji.

Slika 23. Špice
(Izvor: <https://zkuubbz.hr/narodne-nosnje/>)

³⁶Sitta, S. *Vodič kroz entografski postav: Fuehrung durch die ethnographische Ausstellung: Guida attraverso l'esposizione etnografica: Pruvodce etnografickou expozici.* Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2000., str. 19-20.

Slika 24. Postavljanje špica
(Izvor: Sitta, S. (2008).)

Opanci su također sastavni dio narodne nošnje, bili su kožni, točnije od goveđe kože koja je grublje napravljena za donje dijelove, a mekše za gornje. Nosile su se 3 vrste opanaka: kapčari, remenjaki i žneranci. Kupovali su se na sajmovima, a izrađivali su ih majstori opančari. Bili su identični muškim opancima, ali su bili smeđe boje te ću ih kasnije opisati u tekstu. Komadi platna veličine 50 x 50 cm koji se omataju oko gležnja i stopala te se tako nose umjesto čarapa nazivaju se obojci. Čarape su se nosile do koljena znači dokoljenke pletene od pamuka na pet igala. Nošene su i u kombinaciji s obojcima.

Žensku narodnu nošnju se oblačilo od nogu tj. prvo su se obuvale čarape, obojci i naposljetku opanci. Nakon opanaka oblačio se podoplećak te od jedne do tri podrubače. Oplećak i nafaldana rubača se oblače nakon podoplećka i podrubača. Rubače i podrubače su se oblačile preko glave te su se vezale sprijeda, točnije rubača se vezala preko oplećka. Ravnomjerno raspoređen oko tijela bio bi oplećak dok bi se oko struka fertun privezao oko pojasa i svezao otraga u mašnu vrpčama koje bi visjele niz nabranu rubaču. Pažljivo bi se namjestio lajbec preko oplećka te bi ga se tankom vrpcom zavezalo. Na samom kraju se uređivalo oglavlje. Djevojke su plele kosu u pletenice i vezale ih crvenim vrpčama. Žene bi splele pletenicu u futu i preko nje vezale jednu vrstu oglavlja, kapcu, špice ili pečū.³⁷

³⁷Matunci, G. Salopek, V. *Narodna nošnja Bilogore: Priručnik za rekonstrukciju nošnje*. Zagreb-Čakovec: Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske i Zrinski, 1988. str. 21-24.

3.3.2. Zimska ženska nošnja

Veliki je debeli rubac pleten od vunениh niti i nosio se zimi. Imao je oblik kvadrata. Najčešći je crni, a postoji i tamno smeđi te neke neodređene krem boje. Rubovi su mu ukrašeni debljim dugačkim resama. Nosio se umjesto zimskog tušlina ili kaputa preko zime. Dugo je ostao u upotrebi iako je nakon Drugog svjetskog rata bio dostupan u trgovinama te je bio tvornički izrađen.

Utjecaj građanske mode je vidljiv u tušlinu ili mandulinki. Kratki je kaputić krojen uz struk izrađen od debljeg tvorničkog sukna. Tušlini od lakše, pamučne i svilene tkanine koji su imali ovratnike raznih oblika i ukrase sa reglicama, porubićima, s naborima i sličnim nastaju krajem 19. stoljeća. Takve vrste tušlina su mijenjale oplećak i prethodile pojavi različitih bluza s kopčanjem sprijeda.

Slika 25. Tušlin
(Izvor: Sitta, S. (1999).)

Kožunac je napravljen od ovčje ili janjeće kože domaće izrade. Po kroju sličan je oplećku ili zobuncu ali je zatvoren pod vratom, seže do kukova dok je sprijeda i straga produžen kružnim zaobljenjem. Bio je bez ukrasa te se preko zime nosio preko zobunca i oplećka. Pretežno je bez rukava i kopča se kožnatim ili drvenim dugmima. Preko zime se oblačila duga kabanica od darovca, valjanog sukna, napravljena u obliku kabanice. Zvala se čova i sezala je

do zemlje. Ukrašavana je s crvenim, žutim ili crnim gajtanima dok se zakopčava petljicama i kožnim gumbima.

Kepenjak je kabanica vojničkog kroja crnog ili tamno plavog tvorničkog sukna. Ima dva reda metalnih gumbi, u svakom redu ih se nalazi šest. Iznad gležnja su rukavi zavrnuti unatrag do polovine podlaktice, a nosili su ga muškarci i žene. Zamijenio je pastirske kabanice koje su izrađivane od darovca tj. grubog vunenog sukna. Još prije kraja Prvog svjetskog rata žene su prestale nositi kepenjake i zamijenile su ih kraćim kaputima koji su se zvali jaka.

U obliku kraće kabanice šivana je acabajka od darovca tj. valjanog sukna. Nosile su je samo žene. Dužina joj je do koljena. Kopči se klopama koji su stari naziv za bijelu vojničku dugmad koja je nalikovala spljoštenim polukrugovima. Iznutra ima pričvršćenu metalnu petlju koje se zove šija te se na nju prišivaju klope.³⁸

3.3.3. Muška nošnja

Muška je nošnja slična ženskoj, i također, je karakteriziraju bjelina i jednostavnost. Muška je nošnja sačinjavala: rubaču, gaće, lajbec, fertun, obojke, čarape, škrikljak, šubar, opanke i tkanicu.

Rubača je košulja dugih rukava rađena od domaćeg lanenog platna. Ispod vratnog otvora na prsima je sa svake strane širinom pole bila petljica kroz koju se provukla bijela ili crvena vrpca i tako se rubača stezala oko vrata. Rukavi su nabrani na ramenima i stezali su se vrpcama. Drugi tip rubače kojima su naziv promijenili u košulju nastaje nakon 1870. godine, kada i prsna strana rubače postaje kićenija. Rukav na zapešću je gusto nabran te na donjem kraju ima manžetu. Donja ploha rubače je ispod grla zakopčana sa dvije petljice načinjene od dva končana gumba i konca dok se prsni izrez kopča sa dva do tri gumba. Dugmad je domaće izrade i izrađuju se od lanenog, crvenog obojenog konca. Takve košulje su se koristile do 1914. godine i tada počinju nestajati crveni ukrasi i pletena dugmad kao i prišiveni nabori osim na košuljama na preklop koje su još negdje bile u upotrebi. Kopčanje je bilo sitnim končanim gumbima i ovratnik je bio jako mali. Takve košulje su se nosile do 1940. godine dok ih nakon 1945. ne počinju mijenjati kupovne košulje.

Gaće su hlače rađene od domaćeg lanenog platna. Nogavice su spajane šavovima s vanjske i unutarnje strane nogavica, a kvadratni je umetak nazvan tur između nogavica i od

³⁸Sitta, S. *Lijepo naše bijelo ruho: graničarska nošnja Bjelovarsko-bilogorske županije*. Bjelovar: Bjelovarski sajam, d.o.o. Gradski muzej Bjelovar, 1999. str. 18-19.

njega se do pojasa nalazi štukac tj. nastavak nogavica koji spaja nogavice. Do 1890. se donji dio nogavica ponekad obrubljavao no nakon prestanka obrublivanja nastaju franđe ili malene resice koje su bile jedini ukras, za hladnijih zima su nosili po dvoje gaće.

Slika 26. Rubača i gaće
(Izvor: Sitta, S. (1999).)

Lajbec, zobun ili zobunac je prsluk dužine do pojasa, izgleda kao mali kaput, ali bez rukava. Izrađen je od težeg vunenog industrijskog crnog sukna, oko vrata i ruku blago je zaobljen i podstavljen platnom. Negdje je pod vratom više izrezan, dok je negdje više savijen u stranu i to se naziva rever. Ima više džepova, jedan veći s unutrašnje strane i po jedan manji sa svake strane. Lajbec se zakopčava crnim, koštanim, drvenim ili metalnim gumbima.

Fertun je pregača načinjena od bijelog lanenog platna, ukrašena tkanjem crvenim pismom te sa svake strane ima četiri nabora takozvanih faldi ili reguljica.

Tkanica je pojas ili uzica široka dva, tri ili pet centimetara. Nastala je preplitanjem, tkanjem ili je iverana na daščicu. Rađena je od crvene i bijele vune, ali i u kombinaciji drugih boja: plave, žute, crvene, ružičaste, smeđe i tamno crvene.

Slika 27. Tkanica
(Izvor: Matunci, G. Salopek, V. (1988).)

Obojci su isti kao u ženskoj nošnji. Koriste se umjesto čarapa i motaju se oko stopala i gležnja. Čarape se nose kasnije te su rađene od bijelog konca ili pamuka na pet igala, nose se u kombinaciji s obojcima. Kada je bilo toplo ljudi su hodali bosu, ali kada bi zahladilo obuvali bi opanke. Najprimitivniji i najstariji tip opanaka nastao je tako što su zadrugari dobili komad debele kože i od nje bi svatko sebi iskrojio đon za donji dio opanaka. Sa strane bi šilom izbušio rupice i provukao pletenu uzicu od konoplje. Nakon toga bi nogu omotao obojcima, stavio ih na đon i privezao uzicama. Ta vrsta opanaka imala je jedino donji dio. Opanci su izrađivani od kože, nose se kapčasi, remenjaki, žneranci i saraši. Remenjaci su se prestali nositi nakon Prvog svjetskog rata i tada počinju nositi opanke kapčase. Kapčasi su još nazvani opanjki sa saponcima i sponcima. Donji dio je izrađen od tvrde goveđe kože dok je gornji od mekše. Remenac tj. remen je provučen kroz proreze sa unutrašnje strane koji se pričvrste kopčom zvanom saponac, crne su i smeđe boje. Opanci žneranci slični su kapčasima, ali na sredini gornjeg dijela sa svake strane imaju četiri do pet rupica kroz koje su provedene kožne vezice te se vežu preplitanjem. Opanci saraši u gornjem dijelu imaju kapicu koja je produžena u sare toliko visoke da pokrivaju gležnjeve. Rupice se nalaze na sarama kroz koje se saraši stežu remencima.³⁹ Čizme su rjeđe nošene. Za toplijeg vremena opanke su obuvali na bosu nogu dok su se zimi prethodno oblačile vunene čarape ili obojci.

³⁹Sitta, S. *Vodič kroz entografski postav: Führung durch die ethnographische Ausstellung: Guida attraverso l'esposizione etnografica: Pruvodce etnografickou expozici*. Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2000., str. 21

Slika 28. 1. Kapčaši, 2. remenjaki, 3. žneranci, 4. saraši
(Izvor: Sitta, S. (2000).)

Najstarije pokrivalo za glavu bio je slamenjak koji je zapravo slamnati šešir te je služio kao zaštita od sunca i svakodnevno je korišten. Pleli su ih od zobene slame ili lika, a bilo je više načina izrade. Škriljaci tj. šeširi su zamijenili šubare od krzna, koje su bile ranije u upotrebi dok su se filcane šeširi kupovali na sajmovima.⁴⁰ Škriljak je šešir od pusta tj. filcane crne boje sa uskim okruglim obodom i niskom glavom kružnog presjeka te širom crnom svilenom vrpcom. Takve šešire su izrađivali klobučari i kupovani su na sajmovima za zimu te su bili lakši i praktičniji za nošenje od šubara. Zvali su se šeširi ili klobuci šiveni od filca.

⁴⁰Sitta, S. *Oglavlja okolice Bjelovara: Gradski muzej Bjelovar, 30. rujna – 15. listopada 2008.* Križevci: Gradski muzej Bjelovar, 2008. str. 5-21.

Slika 29. Lajbeci i šubare
(Izvor: Sitta, S. (2008).)

Redoslijed oblačenja muške nošnje bio je od gaća te se nakon gaća oblačila rubača koja je stajala slobodno preko gaća. Oko pasa se vezao otkan šareni pojas takozvana tkanica. Iznad rubače se oblačio lajbec ili zobunac koji se često nije kopčao. Moglo ga se zamijeniti lajbecom natikačem koji se oblačio preko glave. Nakon toga bi obuli bijele čarape i opanke kapčase ili obojke i opanke remenjake. Remenje bi se ravnomjerno omotalo u križ oko lista da se kroz otvore vide obojci. Na kraju bi na glavu stavili slamnati ili pusteni škriľjak ili šubaru. Preko ramena bi prebacili kožnu, platnenu torbu te su mogli zabaciti ili obući čevu, kabanicu, kožunac ili kožun.

Slika 30. Muška i ženska svečana nošnja
(Izvor: Matunci, G. Salopek, V. (1988).)

3.3.4. Zimska muška nošnja

Zimi se još nosio kožuh ili kožun, krzneni kaput od janjeće ili ovčje kože od bijelog ili tamnog runa, unutrašnju stranu sačinjava runo, dok je vanjska strana kožna. Jednostavniji i stariji tip kožuha nema rukave ni dugmad, dok noviji tip ima kožnatu ili drvenu dugmad, a na lijevoj strani ima kožne petlje kojima se obuhvaća dugmad. Postojali su kožuni s rukavima i bez njih.

Čohu ili čovu napravljen je od darovca i šivali su ga majstori čovaši, u obliku je širokog ogrtača i dužina mu je do listova na nozi. Ukrašavana je žutim, crvenim ili crnim gajtanima, a

kopčala se petljama i kožnim dugmima. Na nekim područjima je imala rukave, dok je negdje imala za ruke samo dva proreza sa svake strane. Muškarci su nosili kepenjake, jake i aljine.⁴¹

Rijetko ili samo zimi sredinom 18. stoljeća počinju se nositi hlače. Kopčanje su imale s vanjskih strana nogu. Zajedno s njima se pojavljuju i duge hlače jednako širokih nogavica bez kopčanja sa strane, izrađuju ih obrtnici krojači od težeg vunenog sukna te se prodaju na sajmovima. U selima od Bilogore do Drave mladići su kupovali hlače tek za ženidbu i tako su im one pripadale u vjenčanu opremu. U bilogorskim selima se od 1870. šire jeftine i kratkotrajne hlače izrađene od tanje vunene ili pamučne tkanine.⁴²

Slika 31. Narodna nošnja Bilogore
(Izvor: <https://zkuubbz.hr/narodne-nosnje/>)

⁴¹Matunci, G. Salopek, V. *Narodna nošnja Bilogore: Priručnik za rekonstrukciju nošnje*. Zagreb-Čakovec: Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske i Zrinski, 1988. str. 11,12, 14-16.

⁴²Sitta, S. *Lijepo naše bijelo ruho: graničarska nošnja Bjelovarsko-bilogorske županije*. Bjelovar: Bjelovarski sajam, d.o.o. Gradski muzej Bjelovar, 1999. str. 18-25.

4. TEKSTILNO RUKOTVORSTVO

Za razliku od narodne nošnje uporabni je tekstil bio bogato ukrašen. Djevojke su pokazivale spretnost u količini i ljepoti izrađenih ručnih radova, time su ukazivale na marljivost i bogatstvo pošto se ruho prenosilo kao miraz u kuću u koju se djevojka udaje. Bogatstvo ukrasa uporabnog tekstila povezivalo se s dobrostojećim statusom djevojke i obitelji, a sve je kretalo od polja lana i konoplje do niti od kojih je rađeno platno. Djevojke su godinama izrađivale ruho za miraz te je svaka udata žena graničarka odjećom opremala djecu i muža.⁴³ Opremu čine: vilani koji su ukrasne plahte i nekoliko donjih plahti, vilanići, koperte, jastučnice, navlake za blazine, stolnjaci te veći broj ručnika koji se koristio u obiteljskim običajima poput vjenčanja, sprovoda, prilikom rođenja djeteta, kumovanja i sličnog. Djevojke bi dobile škrinju u kojoj se nalazila sva oprema koja se prenosila generacijama tj. prelazila je u nasljeđe. Zajedno sa škrinjom djevojka bi dobila miraz i dio zemljišta, blago, novce, ovisno o mogućnostima obitelji.

Tekstilni predmeti se mogu podijeliti u četiri skupine prema ornamentima s kojima su ukrašavani. Moguće su i česte kombinacije, ali podijeljeni su na: vegetabilne, geometrijske, zoomorfne i antropomorfne vrste ornamentata. Na ručnicima i stolnjacima u raznim oblicima vidi se geometrijska ornamentika koja je i najstarija. Najjednostavniji oblik je linijska dekoracija; površina se dijeli paralelnim linijama nejednake debljine što je karakteristika starog načina ukrašavanja. Linija se nekada uklapa u različite kombinacije ili se umnogostručuje dok ponekad ostane izolirana. Postoji i zahtjevnija ornamentika u kojoj prevladavaju motivi trokuta, romba, četverokuta, spirala, krug, varijante križa, meandri tj. vilani ili koperte. Ponavljanjem i kombiniranjem ornamentima se komponira jedna ritmična cjelina. Ornamenti biljnog tj. vegetabilnog oblika kao što su listovi, grane i cvijeće česti su motiv ukrašavanja, no češće se koriste u ukrašavanju vezom, jer djeluju življe i prirodnije. Česti motivi su; životno stablo koje je simbol neprestanog obnavljanja ciklusa života, dok su golub kao simbol zaljubljenih ili simbol Duha Svetoga u kršćanskoj simbolici⁴⁴ i paun kao simbol ljepote, odnosno besmrtnosti tj. Kristovog uskrsnuća⁴⁵ najčešći motivi zoomorfne ornamentike.

⁴³Adamović, D. Gerić, B. Jakovljević, G. Matić, T. Medar, M. Sitta, S. *Bjelovarsko-bilogorska županija kroz povijest*. Zagreb: Bjelovarsko-bilogorska županija, Gradski muzej Bjelovar, 2006.

⁴⁴Book.hr: Zašto je golub simbol Duha Svetoga, <https://book.hr/zasto-je-golub-simbol-duha-svetoga/> (preuzeto 19. lipnja 2023.)

⁴⁵Planetlibre: Što paun znači u Bibliji? <https://hr.planetlibre.es/what-does-turtle-symbolize-bible> (preuzeto 27. srpnja 2023.)

4.1. Zidnjak

Zidnjaci ili ćilimi su ukrasne krpe koje su nekad krasile zidove kuća.⁴⁶ U primjeru na slici glavni motiv su dva zrcalno okrenuta pauna jednake veličine i razmaka što daje simetričnu ravnotežu, a motiv pauna simbolizira ljepotu i besmrtnost te je primjer zoomorfnog ornamenta. Pauni su smješteni na granama zelene boje kod kojih svijetlo zelena ukazuje na sjenu. Na motivu pauna prevladavaju svjetlije boje; ljubičasta, roza, krem, plava, zelena i žuta u kontrastu sa tamno crvenom pozadinom. Središnji dio kompozicije je obrubljen ornamentalnim motivom koji se ritmično ponavlja te se jednako tako kao i paunovi zrcalno preslikava što ukazuje na harmoničnu cjelinu. Ornamentalni okvir kombinira ljubičastu i žutu boju koje su zajedno s plavim rubovima i narančastim trokutima u komplementarnom kontrastu te tako nadopunjuju kompoziciju.

Može se zaključiti da ovaj zidnjak koristi elemente sve četiri skupine ornamentike. Pošto je crvena boja vrlo zastupljena, a za crvenu boju se vjerovalo da štiti od uroka te je boja ljubavi i strasti može se zaključiti da postoji mogućnost da je ovaj zidnjak bio vjenčani dar ili dar u nekoj sličnoj prigodi.

Slika 32. Zidnjak
(Izvor: Sitta, S. (2000).)

⁴⁶Ivezić, J. Osoba tjedna: Ivan Vinković-skupljač narodne baštine od djetinjstva: Ručni radovi najdraži! *Zvono*. 18. IX., 2016, mrežna stranica: <https://www.zvono.eu/rucni-radovi-najdrazi--127> (preuzeto 26. lipnja 2023.)

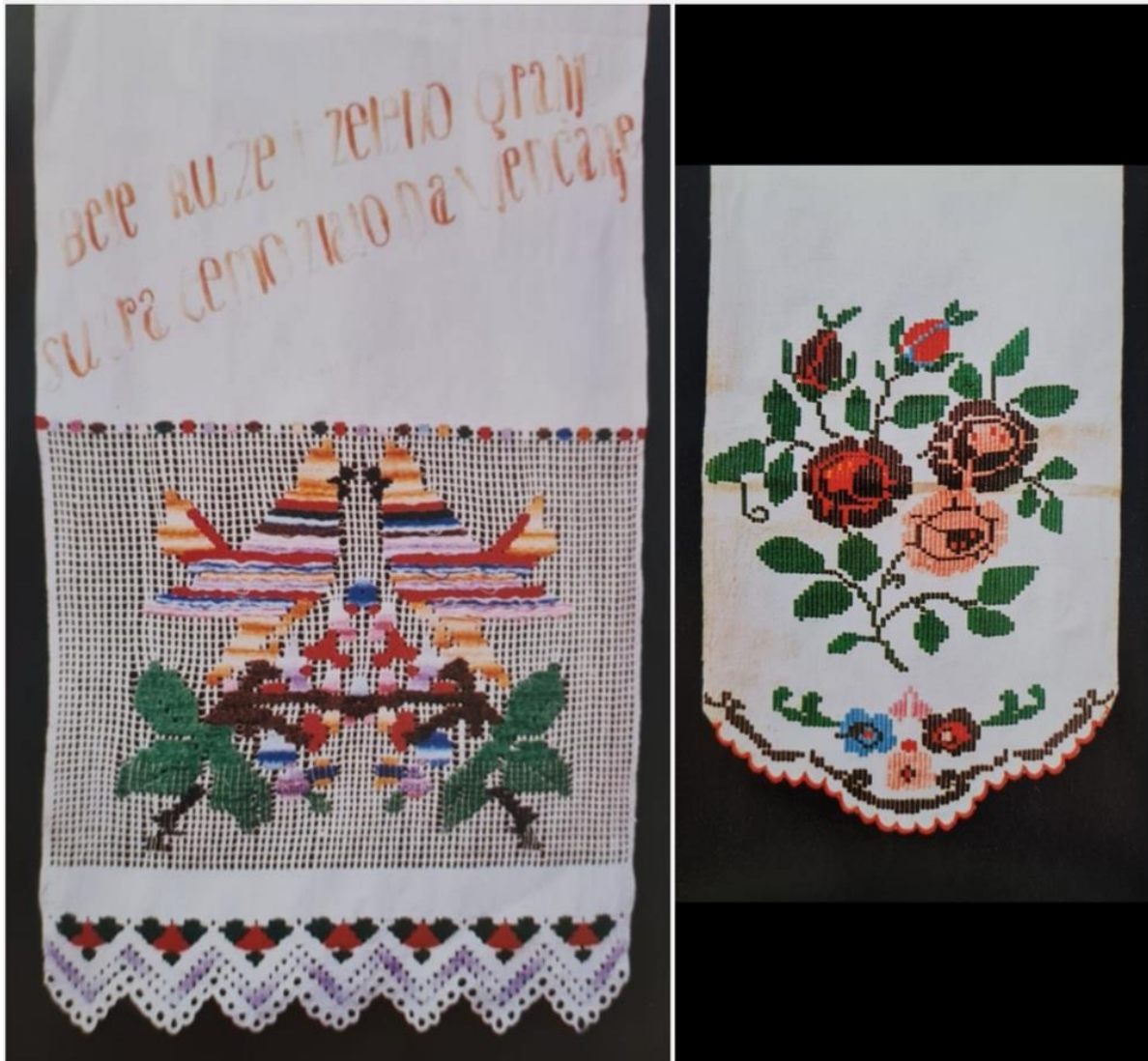
4.2. Ukrasni ručnici

Ručnici su u povijesti bjelovarskog kraja bili bogato ukrašeni te su ih žene izrađivale kako bi pokazale svoju sposobnost, kreativnost i vještinu izrade. Prikazivanje spretnosti u izrađivanju ručnika bilo je bitno jer su ih žene sa sobom nosile u kuću u koju su se udavale. Na ručnicima se mogu pronaći maštovite ornamentalne kompozicije, mogla se napisati poruka ili stih, a sličan način ukrašavanja koristio se i na zidnim kuharicama i vrećicama za češljeve. Bilo je i običnih ručnika za svakodnevnu upotrebu koji su bili manjih dimenzija, rubovi su im bili porubljeni ili su imali kraće resice. U slučaju da su bili ukrašeni, ukras im je bio jednostavan, šire i deblje vodoravne pruge načinjene crvenim ili plavim koncem izvedene pretkivanjem. Za razliku od njih darovni i ukrasni ručnici su bili bogatije ukrašeni,⁴⁷ a poznato je više vrsta vezova. Posebno su se ukrašavali darovni ručnici koji često na sebi imaju poruke, ali i vilani, koperte i ćilimi. Izvedeni tehnikom vezenja i vrlo rijetko sadrže antropomorfne motive. Na njima je često načinjena poruka onome kome je darovan, npr. kod ručnika i zidne kuharice. Uvijek se tkalo i vezlo u čistim bojama što je žene ponukalo upoznavanju svojstva boja zbog posjedovanja skromne skale boja, njihovih dekorativnih mogućnosti, karakteristika i vjerovanja u magijsku snagu tih istih boja. Boja vatre, krvi i ljubavi je crvena boja za koju se vjerovalo da ima moć i snagu koja štiti od uroka te je ona i najzastupljenija. Crna je bila kontrast crvenoj, dok je plava kao boja neba za koju su vjerovali da djeluje smirujuće prikazivala ravnotežu i stabilnost između kontrasta crne i crvene. Novija tehnika ukrašavanja kojom su rađeni cvjetni ornamenti s bogatim koloritom je tkanje na daščicu na tkalačkom stanu.

Na slici 33 vidljiva su dva ručnika koji također sadrže ornamente iz skoro svih navedenih skupina. Lijevi ručnik sadrži zoomorfni element što je kokoš, geometrijske ornamente na rubovima te pisanu poruku koja ukazuje da je bio poklon za vjenčanje. Poruka je uvezena narančastom bojom smještena dijagonalno u odnosu na bijelu pozadinu, dok su kokoši prikazane u zrcalno simetričnoj ravnoteži. Ako se promotre boje na kokoši mogu se primijetiti plave i crvene linije odnosno primarne boje u kombinaciji sa sekundarnim bojama odnosno narančastom i ljubičastom. Kokoši su smještene na smeđim granama sa zelenim listovima na mrežastoj podlozi. Prevladavaju jarke i izražajne boje koje se ritmički izmjenjuju. Rub ručnika je u obliku oblikih izlomljenih trokuta ukrašen malenim kružićima i ljubičastom linijom koja ponovno naglašava ritmičku izmjenu motiva.

⁴⁷Sitta, S. *Ručnici bjelovarskog kraja: Etnografska izložba - Gudovac '98*. Bjelovar: Bjelovarsko-bilogorska županija, Grad Bjelovar, Gradski muzej Bjelovar, 1998.

Kompozicija ručnika na desnoj slici sasvim je različita; sadrži vegetabilne ornamente, odnosno motiv ruža i njenog lišća. Ruže su u kontrastu kvalitete boje odnosno izražajne crvene te tamno crvene i roze kojima se želi istaknuti volumen i sjena oblika, a ista je metoda korištena i na lišću. Rubovi su ukrašeni crvenim vezom i u obliku su malenih polukrugova ukrašeni sa tri manja cvijeta. Pozadina je bijela i dodatno ističe kromatska svojstva boja i estetiku kompozicije.

Slika 33. Ručnici
(Izvor: Sitta, S. (1998).)

Žene su uz ukrašavanje tkalačkim tehnikama i vezom na rubovima ručnika, vilana i koperti od niti osnove načinile razne preplete kojima su ukrasile rub te su kukicom izrađivale domaću čipku od domaće grube pređe. Pored toga su od grubog konopljinog platna tkane šarenice koje su služile kao pokrivač za siceve, odnosno pletena sjedala od šibe koja su

stavljena na kola. Često su imale geometrijski točnije kvadratični uzorak. Na tkalačkom stanu od grube vune su izrađivani ćilimi, upotreba im je bila višestruka, bili su ili pokrivači za krevet ili vješani na zid takozvani zidnjaci. Radile su i grubo platno od kojeg su šivale vreće za spremanje žitarica.⁴⁸

Tekstilno rukotvorstvo je najbogatije ukrašen segment narodne odnosno tradicijske baštine bjelovarskog kraja. Zamijetila sam ga zbog raznih šarenih i bogatih ukrasa koji su mi dali ideju za likovnu interpretaciju. Svidjelo mi se ritmičko ponavljanje motiva, njihova harmonija, simetrija i sveukupna ljepota. Osvještavanje kvalitete i važnost tekstilne baštine glavni je razlog zašto sam je odabrala interpretirati kroz nastavu likovne kulture. S obzirom na to da su u prošlosti žene poznavale razne tehnike vezenja kao i vrste veza te su na taj način izrađivale uporabne predmete izrazite estetske kvalitete za koje je bilo potrebno poznavanje ornamentike, trebale su imati smisla za dizajn, ritam i harmoniju uz koje je kreativnost bila jednako tako veoma bitna. Bogatstvo narodnog stvaralaštva prenosilo se usmenom predajom novim naraštajima, a tehnološkim razvojem i jednostavnom dostupnošću raznovrsnih svakodnevnih uporabnih predmeta od tekstila mnoge tehnike tekstilnog rukotvorstva postale su gotovo zaboravljene. Te vještine danas ponovno dobivaju na važnosti, ponovno se prepoznaje njihova estetska vrijednost i kvaliteta te se teži njihovom obnavljanju i oživljavanju, jer se samo na taj način mogu sačuvati za buduće naraštaje.⁴⁹ Izuzev dolazaka na radionice i tečajeve vezenja tekstilno rukotvorstvo se može približiti djeci na satovima likovne kulture u školi raznim kreativnim interpretacijama tekstila što može učenika potaknuti na proširivanje znanja, samostalno učenje tih tehnika i razvijanju kreativnosti.

⁴⁸Sitta, S. *Vodič kroz entografski postav: Führung durch die ethnographische Ausstellung: Guida attraverso l'esposizione etnografica: Průvodce etnografickou expozicí.* Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2000. str. 21-25.

⁴⁹Bobnjarić Vučković, V. Radionica „Tradicijske tehnike tekstilnog rukotvorstva“ u Restauratorskom centru u Ludbregu. *Podravski zbornik.* Ludbreg: Hrvatski restauratorski zavod Zagreb, 2004. str. 57-64.

5. KULTURNA BAŠTINA U OBRAZOVANJU

Potrebno je od rane dobi njegovati i upoznavati djecu s kulturnom baštinom kako bi razumjeli važnost njenog očuvanja zato što iskustva stečena u djetinjstvu imaju važnu ulogu u oblikovanju stavova, vrijednosti i načina ponašanja djeteta prema okruženju.⁵⁰ Zbog toga je bitno da škole poučavaju, vrednuju i čuvaju kulturnu baštinu, to je moguće kroz gotovo sve predmete razredne nastave, no predmet u kojem se to može ostvariti na kreativan i učenicima posebno zanimljiv način je likovna kultura. Cilj svakog učitelja bi bilo prenošenje znanja učeniku o kulturnoj baštini njegovog rodnog kraja. Sva ta naučena znanja i iskustva iz prošlosti mogu iskoristiti za izgradnju budućnosti. Uključivanjem učenika u istraživanje elemenata kulturne baštine potiče se njihova kreativnost, radoznalost i samopouzdanje, izgrađuju identitet i osobnost te stil ponašanja. Poticanjem njegovanja kulturne baštine djeca razvijaju osjetljivost za jezik, glazbu, umjetnost i arhitekturu, njihovim uključivanjem u vizualne, zvučne i taktilne percepcije razvija se pozitivan odnos prema okolini te se utječe na razvoj stvaralaštva, samostalnog mišljenja i rješavanja problema što pogoduje boljem snalaženju u svijetu. Baština se može višestruko obrađivati na nastavi i interpretirati iz različitih perspektiva, a kako bi se učenicima u osnovnoškolskom obrazovanju probudilo zanimanje za kulturnu baštinu bilo bi poželjno baštinu prikazati kroz interpretativne koncepte povezivanja prošlosti s dječjim vidokrugom iskustva ili im probuditi empatiju. Osjećaj stvarnosti bi mogli ojačati tumačenjem u kojem uz korištenje praktičnog iskustva u stvarnim pojavama mogu povezati sa poznatim okruženjem rodnog grada i njegove okolice. Pomno treba odabrati priče i kontekste koje će učenika zainteresirati i tu njihovu radoznalost treba iskoristiti da bi im se pobudilo zanimanje za raznolikost u svijetu.⁵¹ Važno je djeci omogućiti postavljanje pitanja, samostalno istraživanje i pronalazak njihovih vlastitih rješenja vezanih uz kulturne vrijednosti. Učenje o kulturnoj baštini može se izvesti unutar i izvan škole, neovisno o mjestu izvedbe, bitno je da se započne s aktivnostima kojima će učenici lakše razumjeti njihovo prirodno i društveno okruženje zato što stjecanjem iskustava u društvenom ili prirodnom okruženju pojačavaju ljubav prema okruženju te ih se tako uvodi u istraživanje sa željom zaštite njihova okoliša. U utvrđivanju dječjih predznanja i pogleda na prirodni i društveni okoliš mogu se koristiti tehnike likovnog izražavanja zato što se njima lako doznaje kako djeca vide okoliš, što znaju o njemu

⁵⁰Kuščević, D. Stavovi i razmišljanje učenika o prirodnoj i kulturnoj baštini. *Školski vjesnik* 70 (2021.), 2, 159–176

⁵¹Pateraki, I. Scimeca, S. *Učenjem iz prošlosti kreiramo našu budućnost: europska kulturna baština u eTwinningu*. Zagreb: Agencija za mobilnost i programe Europske unije, 2019.

i što ih interesira ili zabrinjava. Sudjelovanjem u grupnim i individualnim aktivnostima razvijaju komunikacijske vještine, uvažavaju mišljenja druge djece te zajedno s njima izmjenjuju razmišljanja te grupno ili samostalno rješavaju problem. Kada učitelj bira materijal i aktivnost cilj bi mu trebao biti interes učenika, zbog toga bi bilo poželjno poticati djecu da iskazuju ideje, stečena znanja o baštinskim elementima i afektivnim stajalištima i da planiraju aktivnosti u skladu s tim.⁵²

6. LIKOVNA INTERPRETACIJA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Danas, u doba razvijene tehnologije, sve se manje pažnje pridaje tradicijskoj baštini i tradicijskim zanatima koji spadaju u umjetničko stvaralaštvo i baštinu hrvatskoga naroda. Zbog toga postoji opasnost od zaborava raznih tradicijskih zanata i izrade pojedinih tradicijskih predmeta te je radi toga tradicijska baština idealan izbor teme kada je u pitanju osvješćivanje učenika za narodnu umjetnost i vrijednosti koje su ukorijenjene u razvoju identiteta grada ili zajednice u kojoj žive i odrastaju. Istražujući tradicijske materijale, likovne tehnike i likovni govor⁵³ kroz likovne aktivnosti učenici uviđaju raznolikost motiva te im se tako otvara put prema boljem razumijevanju povijesti i stvaralaštva te identiteta vlastitog naroda.⁵⁴

Učitelj mora pravilno odabrati motiv na način da učenik razumije što će i kako oblikovati na crtežu, slici ili skulpturi. Važno je obratiti posebnu pažnju na razradu likovno-estetskih sadržaja: likovnog područja, likovne tehnike, elemenata likovnog izražavanja, načela lijepog uz precizno odabran motiv. Pri izboru motiva učitelj mora istaknuti potrebu da se učenici što više izražavaju na osnovu samostalne orijentacije i stvaralačke aktivnosti s odabranim motivom kao početnim poticajem za kreativan rad. Motiv mora biti primjeren učenikovo dobi, interesu i spolu te treba polaziti od jednostavnijeg do složenijeg. Odabir motiva ovisi i o korištenoj likovnoj metodi te stoga motivi za likovno oblikovanje na osnovu mašte traže aktivnu imaginaciju. S obzirom na slikovno pamćenje motiv treba biti neposredno doživljen te onakav da se lako pamte njegovi oblici i veličine kao i druge osobine. Odabir

⁵²Kostović-Vranješ, V. Baština-polazište za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. *Rasprave i članci*. Split: Filozofski fakultet u Splitu: Odsjek za učiteljski studij, 2015. 439-452.

⁵³Balić Šimrak, A. Cukrov, S. Grdić, R. Laco, S. Lisac, J. Pandl, D. Stojanović Hauzer, V. *Croatian traditional culture and children's artistic creativity*. Savska cesta 77: Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, E – book, str. 2

⁵⁴Rimac, K. *Upoznavanje tradicijske kulture kroz likovno stvaralaštvo*. Sveučilište u Zagrebu: Učiteljski fakultet: Odsjek za odgojiteljski studij. Zagreb: Dabar-digitalni akademski članci arhivi i repozitoriji, 2019., str.

motiva treba ovisiti o karakteristikama materijala te o načinu izvedbe i tehnici odnosno potrebno je voditi računa da nije svaki motiv pogodan za razradu kroz sve likovne tehnike. Učenici bolje pamte predmete iz životne blizine te tako mogu intenzivnije osjetiti sadržaje za likovno oblikovanje odabirom motiva iz rodnog kraja. Pri biranju motiva može doći do korelacije sa drugim odgojno-obrazovnim sadržajima iz drugih predmeta.⁵⁵

Tradicijska baština može se likovno interpretirati na razne načine. Mogu se koristiti razni motivi koji će potaknuti dječju maštu i dati im ideju za daljnji rad u brojnim tehnikama likovnog ili primijenjenog oblikovanja. Motivi s narodnih nošnji i tekstilnog rukotvorstva su poveznica između tradicije, kulturne baštine čovjeka i prirode stoga mogu biti dobra inspiracija za likovno stvaralaštvo učenika. Motivacija može biti i posjet etnografskom muzeju ili seoskoj kući u kojoj se određeni predmeti mogu vidjeti u prirodnoj veličini, pitati bake i prijatelje o motivima ili skicirati ono što se čini najzanimljivijim počevši od pojedinih ornamenata do ukrasnih elemenata nošnji ili cjelokupnih kompozicija dekorativnog tekstila. Jednako tako se može korelirati s drugim predmetima. Primjerice sa prirodom i društvom gdje se učenike može motivirati šetnjom šumom i proučavanjem raznih stabala i biljaka o kojemu uz učenje o njihovom izgledu, nazivu, uz skicu, fotografiju ili slike u udžbeniku iz prirode i društva mogu dobiti ideju za likovni motiv koji će koristiti u radu. Slično kao i kod biljaka, mogu posjetiti Bjelovarski sajam ili pojedinu farmu gdje će u korelaciji prirode i likovne kulture biti inspirirani tradicijskim načinom života za daljnji likovni rad. Takav način nastave na otvorenom učenicima može ostati trajna uspomena upravo zbog toga što su umjesto klasične nastave u učionici imali sat likovne kulture na otvorenom te su na taj način znanja iz prirode i društva i likovne kulture lakše povezali.

Tradicijska baština može se koristiti kao inspiracija i poticaj za likovno oblikovanje s nepreglednim mogućnostima, mogu se uključiti u gotovo sve nastavne cjeline uz primjenu svih likovnih tehnika, uz kvalitetnu pripremu i pažljivo osmišljene zadatke. Učenike se može inspirirati tekstilnim uporabnim predmetima, poticaj može biti pregača, jastučnica, stolnjak, jastuk ili prekrivač. Isto tako mogu izabrati biljni ili životinjski ornament koji će razraditi ili primijeniti kao osnovu za dizajn za uporabni predmet od tekstila ili nekog drugog materijala. Od materijala mogu koristiti: filc, kolaž papir, škare, ljepilo i klamericu. Skicirane motive prenose na kolaž ili filc ponavljajući ga pazeći na simetriju i koristeći razne vrste ritma i lijepiti uzorke na odabrani predmet. Papir mogu oblikovati urezivanjem u papir, presavijanjem i

⁵⁵Bodulić, V. *Umjetnički i dječji crtež: Priručnik za odgajatelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga, 1982., str. 51-53.

lijepljenjem kao papir plastika te neke dijelove mogu oblikovati trodimenzionalno, a neke u niskom reljefu ili na plohi.⁵⁶ Reljef se može napraviti jednostavnim, oblim, ravnim te savijenim plohamo uz uporabu tvrdog papira raznih boja koje su korištene na narodnim ukrasima. U primjeru tekstilnog rukotvorstva Bilogore mogu biti poticajni za interpretaciju intenzivnim bojama i kontrastom crvenog i bijelog papira kojim bi se dodatno istaknuo ritam oblika. Narodna nošnja može se interpretirati i u oblikovanju lutkica koje mogu biti načinjene od papira plastike, filca, tekstila ili drugog kiparskog materijala. Iz različitih vrsta papira grade se razni oblici kojima se temelj gradi od valjka, stošca, kvadra i dr., a kada učenici naprave kostur lutke na nju spajaju ostale oblike koje lijepe na kostur i ako je potrebno koriste papire raznih tvrdoća i boja, primjerice suknje mogu izraditi od plisirano papira, a rukave presaviti u lampione, najmaštovitiji mogu biti u izradi pokrivala za glavu i kose.⁵⁷

Likovnu interpretaciju odabranih motiva tradicijske baštine bjelovarskog kraja osmislila sam kako bih motivirala učenike da na poticajan i kreativan način steknu i prošire znanja o tradicijskoj baštini kraja iz kojeg potječu. Motive koje sam odabrala i koje opisujem u ovim primjerima likovnih zadataka inspiriranih ručnicima i narodnom nošnjom Bilogore, prvenstveno sam izabrala zbog ritma i ornamentike. Ručnici su bogato ukrašeni s harmonično i ritmično raspoređenim geometrijskim i vegetabilnim oblicima te su mi se činili kao dobra motivacija za likovno istraživanje. Kao drugi motiv sam odabrala pojedine elemente narodne nošnje te sam izdvojila rubače, podrubače i peče zbog varijacija ritmične izmjene oblika i linija za koje sam zaključila da bi učenicima bili dobar poticaj i motivacija za rad. Satove likovne kulture sam održala u Područnoj školi u Ždralovima u dva razreda, u jednom 3. razredu i jednom 4. razredu. Nakon dogovora sa mentoricom i učiteljicama 3. i 4. razreda sate sam održala tijekom 5. mjeseca 2023. godine. Cilj je bio da učenike upoznam s tradicijskom baštinom njihova kraja i da ih uz to motiviram za inovativni likovni pristup motivu. Učenici su potaknuti razgovorom i primjerima tradicijske baštine, ručnicima i elementima nošnje, marljivo i uspješno odradili zadatak i ostvarili likovni problem.

⁵⁶Trinajstić, M. Stvaram uzorke, modeliram pregače... *Profil Klett*, 29. XI., 2017, mrežna stranica: <https://www.profil-klett.hr/stvaram-uzorke-modeliram-pregace> (preuzeto 27. lipnja 2023.)

⁵⁷Grgurić, N. *Oblikovanje papirom, alufolijom i didaktički neoblikovanim materijalima*. Zagreb: EDUCA, NAKLADNO DRUŠTVO, d.o.o., 2003. str. 54.-72.

6.1. Likovna interpretacija motiva s ručnika Bilogore

Prvi sat likovne kulture je odrađen u 3. razredu osnovne škole. U uvodnom dijelu za motivaciju koristim njima poznat pojam, a to je ručnik. Odgovaraju mi na pitanja kako njihovi ručnici izgledaju i koliko su ukrašeni te nakon razgovora slušaju kakvi su se ručnici nekada davno koristili u njihovom kraju. Govorim im da su neki bili manji i da nisu imali ukrasa dok su drugi, veći, bili bogato ukrašeni. Djevojke su ih godinama izrađivale na tkalačkom stanu te su ih sa sobom prenosile u kuću u koju su se udavale. Nakon slušanja promatraju slike ručnika i pitanjima ih potičem da promotre boje, motive i izmjenjivanje elemenata kako bi lakše odradili zadani likovni problem. Razgovorom učenici povezuju današnje i tadašnje ručnike i u njima vide razliku te uče o povijesti tj. tradicijskoj baštini svoga kraja. Naučili su novi pojam, ornament,⁵⁸ što znači ukras ili dekoracija koja se ponavlja u nizu. Ponavljaju prethodno naučeni pojam kada se neki ukras ili element izmjenjuje i ponavljaju znanje o ulozi ritma⁵⁹ u likovnoj kompoziciji te ujedno analiziraju pojam harmonije i promatraju vrste oblika te način na koji se izmjenjuju i ponavljaju. S obzirom na to da ručnici nemaju primjere komplementarnih boja učenici promatraju Oswaldov krug boja i tako određuju koje su boje komplementarne jedna drugoj odnosno par primarne i sekundarne boje koje međusobnim miješanjem daju sivu.⁶⁰ Komplementarni parovi su crvena i zelena, plava i narančasta i žuta i ljubičasta. Određujem im zadatak da oslikaju motive s ručnika koristeći komplementaran par boja koji su prethodno vidjeli. Likovni problemi su ritam, pojam koji su prethodno ponovili i analizirali na primjerima ručnika te komplementarni kontrast koji su ustanovili uz pomoć Oswaldovog kruga. Primijenjena likovna tehnika je monotipija, a učenici su koristili temperu kako bi izradili osnovu za otiskivanje. Monotipija je grafička tehnika jednog otiska, spada u tehnike plošnog tiska te sadrži i neke slikarske karakteristike. U ovom primjeru je korištena slikarska monotipija koja nastaje kada se na papir otisne slika naslikana na podlozi.⁶¹ Svaki učenik je dobio nekoliko papirnatih trakica na koje je nanosio temperu i zatim je otisnuo na papir pri čemu je morao paziti na pritisak prilikom otiskivanja. Prema kurikulumu učenik motiviran umjetničkim

⁵⁸Košćec, G. Mati, I. Mohorko, I. *Priručnik iz likovne kulture za 3. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil Klett d.o.o., 2020. str. 44.

⁵⁹Jakubin, M. *Osnove likovnog jezika i likovne tehnike: Priručnik za likovnu kulturu*. Zagreb: Institut za pedagoški istraživanja, Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu, 1990. str. 68.

⁶⁰Unizg: Likovna kultura: Kontrast, <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/kontrast.htm> (preuzeto 27. srpnja 2023.)

⁶¹Bošnjak, V. Brekalo, Z. Kosec, M. Kovačić, T. Matijević-Medvešek, M. Novoselac, A. *Uvod u likovne tehnike*. Zagreb: PROFIL, 2009. str. 90-91.

djelom, u ovom primjeru, postojećim ručnicima iz povijesti bjelovarskog kraja, stvara svoj rad potaknut opažanjem i razgovorom o djelu.

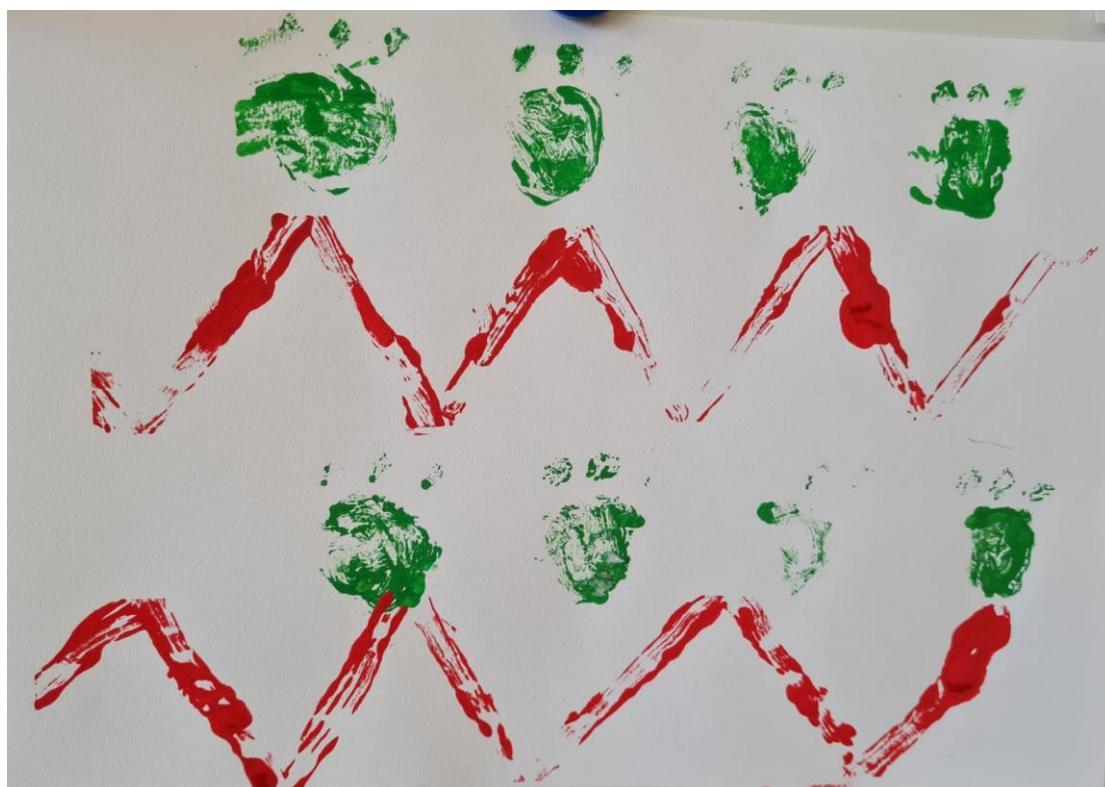
Slika 34. Ručnici Bilogore (korišteni kao motivacija u radu)
(Izvor: Sitta, S. (1998).)

Slika 34 prikazuje dva bilogorska ručnika bogato dekorirana različitim vrstama ornamenta. Lijevi ručnik bi spadao u skupinu geometrijski ukrašenih ručnika, na njemu su vidljive široke crvene linije te oblici romba, linije izlomljene u trokut i pojedini inovativni geometrijski oblici koji se repeticijski ponavljaju u nizovima. Svaki niz krasi rubovi u obliku sitnih trokuta koji su na nekim mjestima prazni, a negdje su popunjeni crvenom bojom. Jedina boja koja ga krasi je crvena na bijeloj podlozi, kompozicija je horizontalna i jasan je primjer harmonije i ritma. U usporedbi s njim desni ručnik je šareniji i bogatiji ukrasima. Na njemu je vidljiva vegetabilna i zoomorfna ornamentika; maleni pjevci su primjer zoomorfnog ukrasa dok su cvijeće i listovi primjeri vegetabilne ornamentike. Kod oblikovanja ornamentalnih redova vidljiva je zrcalna simetrija, a boje koje su korištene su crvena i narančasta u raznim tonovima uz dodatak crne i bijele. Svaki niz kao i u prethodnom primjeru odvojen je horizontalnim linijama. U oba ručnika korištena je bijela boja kao pozadina, kao prirodna boja platna.

6.1.1. Analiza učeničkih radova- prema motivima bilogorskih ručnika

Učenici 3. razreda nakon promatranja i razgovora o raznim ručnicima Bilogore interpretiraju svoj primjer poštujući zadani likovni problem i tehniku. Oslikavali su ih temperom i tehnikom monotipije pazeći na ritam i komplementarni kontrast. Pojedini radovi će biti prikazani i opisani u nastavku.

Učenik rada na slici 35 je odabrao komplementarni kontrast zelene i crvene boje. Mogao je slobodno odabrati motive koje će koristiti u radu te je odabrao izlomljene crte u obliku trokuta crvene boje i zelene šape koje se ponavljaju u ritmu. Na primjeru bilogorskih ručnika vidljivi su različiti linijski elementi crvene boje koje je ovaj učenik uklopio u svoj rad, ali na slobodniji način u smislu geometrijskih oblika (oblik crta podsjeća na trokut). Svaki ukras je ponovljen 2 puta te se repeticijski niže. Motiv je slobodno interpretirao uvodeći motiv životinjske šape koja se nadovezuje na crvenu izlomljenu liniju. Likovni problem u ovom radu je ostvaren, prisutan je odnos ritma i komplementarnog kontrasta, no u prilično pojednostavljenom obliku.

Slika 35. Učenik 3. razreda, 9 godina, osobna fotografija

Za razliku od prethodnog rada u ovom radu na slici 36 kompozicija je složenija, a učenik je jednako kao i učenik prije njega odabrao kontrast crvene i zelene boje. Elementi korišteni u radu su trokuti i znak Andrijinog križa spojen s obje strane tako da podsjeća na ljestve. U radu je vidljiv ujednačen ritam izmjene oblika i boja. Motivi su lijepo otisnuti što ukazuje da je učenik pravilno svladao tehniku monotipije. Uz ponavljanje motiva dodana je i jedna crvena zakrivljena linija koja upotpunjuje rad i pridodaje njegovoj estetici. U sintezi na samom kraju radionice ovaj rad je istaknut kao jedan od favorita učenika.

Slika 36. Učenik 3. razreda, 9 godina, osobna fotografija

U radu na slici 37 učenica je odabrala komplementaran par ljubičaste i žute boje. Odlučila se za ornament vegetabilnog porijekla te je istraživala ritam i kontrast kroz motiv cvijeta koji se ponavlja u pravilnom ritmu. Nanosila je žute i ljubičaste točke i linije, no izostaje stroga linijska struktura kao u radovima na 35. i 36. slici. U radu je vidljiv primjer zrcalnog preslikavanja tj. simetrije, a korišteni motivi naslanjaju se na motive s primjera ručnika u motivacijskom dijelu, s time što su interpretirani s više slobode i neposrednosti, shodno korištenoj tehnici.

Slika 37. Učenica 3. razreda, 10 godina, osobna fotografija

Učenica je na primjeru sa slike 38 odabrala komplementarni par žute i plavo-ljubičaste boje, a otisak je kvalitetno izveden. Od motiva je koristila tamno ljubičaste ravne linije koje su vidljive i u primjerima bilogorskih ručnika, a pridodala im je i dva geometrijska oblika, krugove i trokute. Krugovi su pravilno otisnuti, i ponavljaju se samo jednom. Trokuti su raspoređeni u liniji i okrenuti su prema gore i dolje naizmjenično te su time najupečatljiviji i jednako tako inovativan ukras koji je učenica sama osmislila. Za razliku od prethodnih radova jedan motiv se ponavlja četiri puta i ukazuje na pravilnost i harmoniju. Rad ove učenice je kao i rad na slici 36 u analizi bio favorit ostalih učenika.

Slika 38. Učenica 3. razreda, 11 godina, osobna fotografija

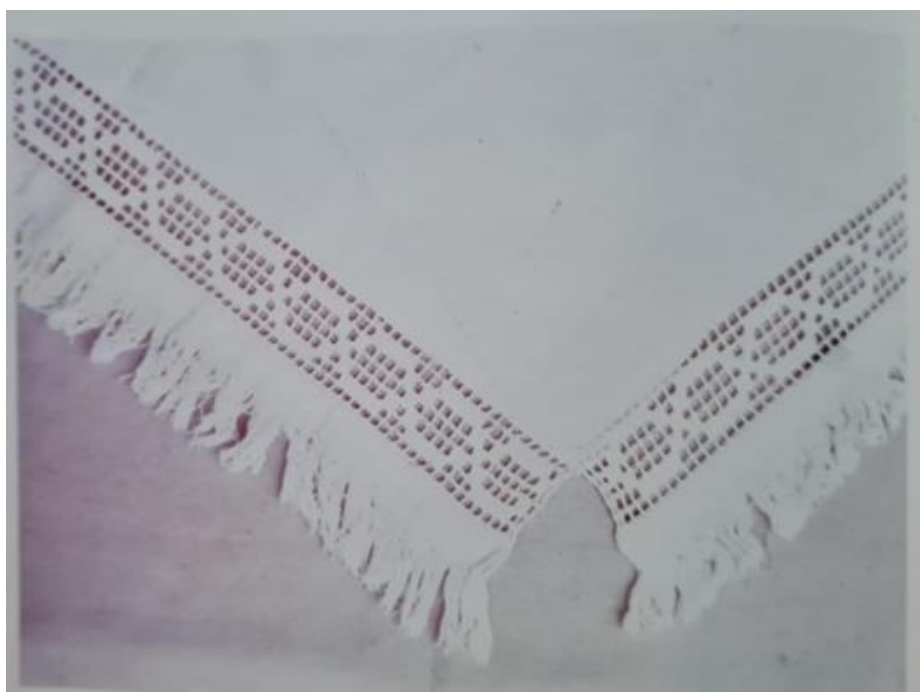
Motivirana ručnicima Bilogore učenica je u radu na slici 39 otisnula ravne žute masivne linije, koje upotpunjuje motivom dvije izlomljene linije u obliku trokuta te točke žute i ljubičaste boje koje su raspoređene u cik-cak liniji. Likovni problem komplementarnog kontrasta i ritma je ostvaren, kompozicija je jednostavna i dinamična.

Slika 39. Učenica 3. razreda, 9 godina, osobna fotografija

6.2. Ritam s narodne nošnje

Drugi sat likovne kulture je odrađen u 4. razredu osnovne škole i učenike sam nastojala motivirati fotografijama elemenata bilogorske ženske narodne nošnje; predstavila sam im rubače, podrubače i peče. Nakon promatranja svakog dijela nošnje razgovarali smo o njihovim karakteristikama; izrađene su od bijelog lanenog platna i ukrašene samo na rubovima raznim tehnikama vezenja. Peče su bile marame kojima su žene pokrivala glavu i vezale su se ispod brade. Rubače su bile suknje, a podrubače podsuknje. Promatraju dijelove nošnje i pitanjima ih potičem da promotre ukrase na njima, oblike i njihova ponavljanja, veličinu oblika kao i njihov tok i karakter, tj. razne točke, crte i oblike.

Slika 40. Peča na dva vugla (korištena kao motivacija u radu)
(Izvor: Matunci, G. Salopek, V. (1988).)

Kao motivaciju za pomoć u crtanju prikazujem im slike s primjerima ritma u kojima promatraju karakter linija kao i njihovu raspoređenost. Jednako kao i u 3. razredu ponavljaju znanje o ritmu u likovnoj kompoziciji. Zadatak im je istražiti mogućnosti različitih ritmova na osnovu uzoraka sa ženske narodne nošnje koristeći tehniku tuša i pera. Moraju koristiti razne oblike, točke i crte (veće, manje, deblje, tanje, kraće, duže, izlomljene i isprekidane).⁶² Likovni

⁶²Brekalo, N. Likovna kultura i likovna umjetnost: Točka i crta kontrast po karakteru. *Škola za život*. 3.mjesec, 2020, 1-8., str. 3.

problemi su točka i crta te ritam. Odabrala sam tehniku tuša i pera zato što se njome može lako ostvariti likovni problem karaktera i toka raznih točkaka, crta i oblika. Isto tako sam odabrala dijelove ženske nošnje koji su najviše ukrašeni te na kojima se vidi ritam kako bi ga učenici lakše interpretirali. Promatranjem raznih ukrasa odnosno oblika s narodne nošnje dobili su motivaciju za korištenje raznih crta i točka po karakteru što je bio i cilj rada. Učenici su upoznali narodnu nošnju svoga kraja i uz promatranje i razgovor stvorili likovno djelo. Cilj rada je da učenici ostvare likovni problem i da potaknuti tradicijskom baštinom svoga kraja, u ovom primjeru, narodnom nošnjom, kreativno interpretiraju svoj rad i ujedno nauče o tradicijskoj baštini Bilogore.

6.2.1. Analiza učeničkih radova- Ritam s narodne nošnje

Slika 41. Podrubače (korištene kao motivacija u radu)
(Izvor: Matunci, G. Salopek, V. (1988).)

Na primjeru fotografija peče, podrubača i rubača mogu se zamijetiti sličnosti i razlike. Peča za razliku od ostalih na rubovima ima resice, dok je rubača ukrašena na rubovima. Kod rubače je vidljivo ponavljanje 2 uzorka što ukazuje na vrstu ritma odnosno alternaciju. Rubovi rubače i podrubače su ukrašeni malenim kružićima koji ukrašavaju rubove u obliku zaobljenih polukrugova ili trokuta. Podrubače imaju ornament koji se po svojoj veličini i smještenosti ističe u odnosu na druge ukrase, tj. dominantan je. To se vidi na primjeru slike 41 na kojoj je najveći vidljivi oblik smješten u središtu kompozicije i ostali elementi se organiziraju oko njega. Jednako tako na podrubačama se mogu primijetiti bijeli cvjetovi raspoređeni u pravilnom ritmu s ujednačenim razmakom jedan između drugoga. Peča ima geometrijski ukras

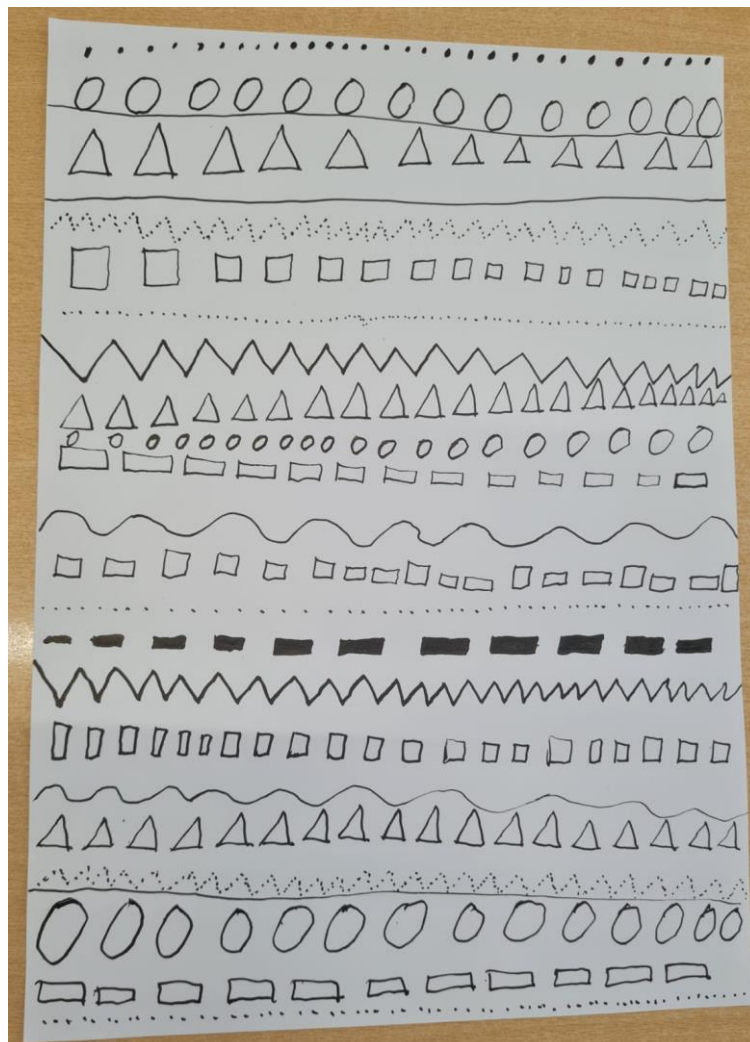
koji se repeticijski ponavlja u nizu. Repeticijski ritam se može primijetiti i na rubačama. Geometrijski oblici načinjeni od raznih oblika i kružića podsjećaju na cvijeće, listove te linije u obliku izlomljenih crta u obliku trokuta načinjenih od malih krugova.

Slika 42. Rubača (korištena kao motivacija u radu)
(Izvor: Sitta, S. (1999).)

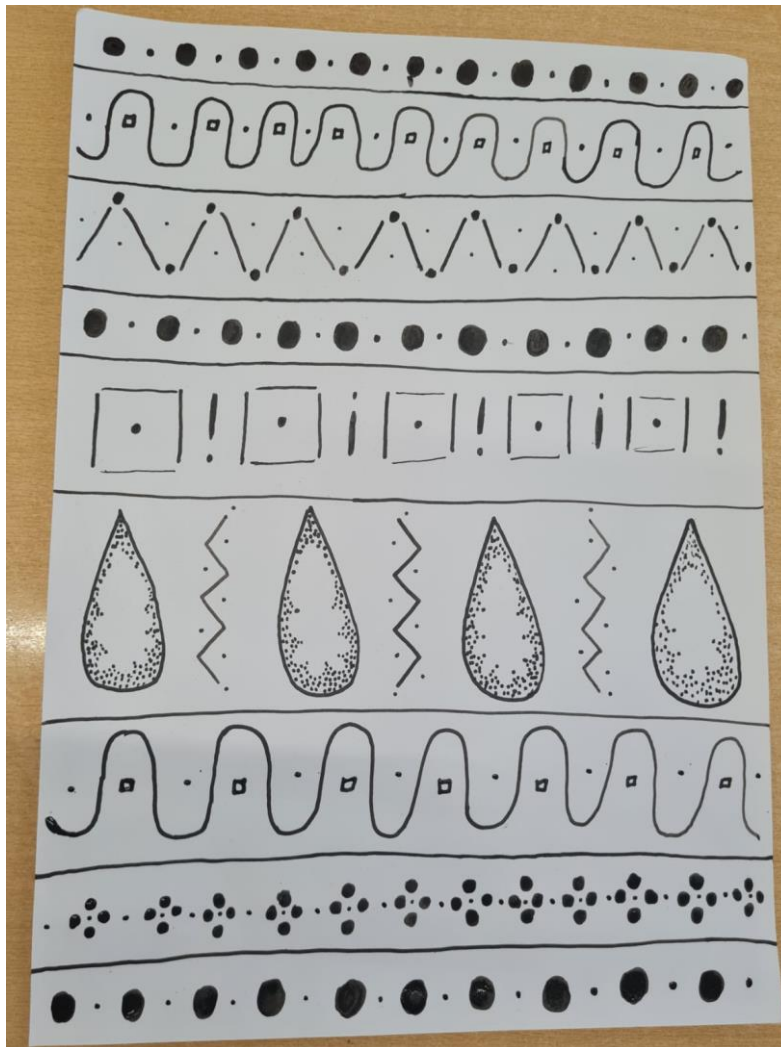
Učenici 4. razreda nakon slušanja i razgovora o ženskoj narodnoj nošnji i ukrasima na njoj crtaju svoj primjer ritma potaknuti ukrasima s narodne nošnje. Crtaju tušem i perom uzimajući u obzir ritam koristeći razne točke i crte. Pojedini radovi će biti prikazani u nastavku.

Učenik je u radu na slici 43 koristio razne geometrijske oblike (krugove, trokute, pravokutnike, kvadrate) koji se ritmično ponavljaju u nizu. Korištene su i isprekidane linije u obliku sitnih točki, ravne i zakrivljene linije. Neke pravokutnike je učenik obojao crno, a neke ostavio praznima. Vidi se da je učenik motiviran rubačama zato što je neke dijelove zatvorio ravnim linijama kao što su trokuti i krugovi. Isto tako isprekidane linije načinio je od točki u obliku trokuta koje jednako tako podsjećaju na rubače. Likovni problem je ostvaren, no nedostaje pažljivije oblikovanje likovnih elemenata, dinamičnije osmišljena kompozicija i istraživanje karaktera linija, poneki nizovi zbunjuju u odredbi određivanja ritma, iako je harmonija vidljiva.

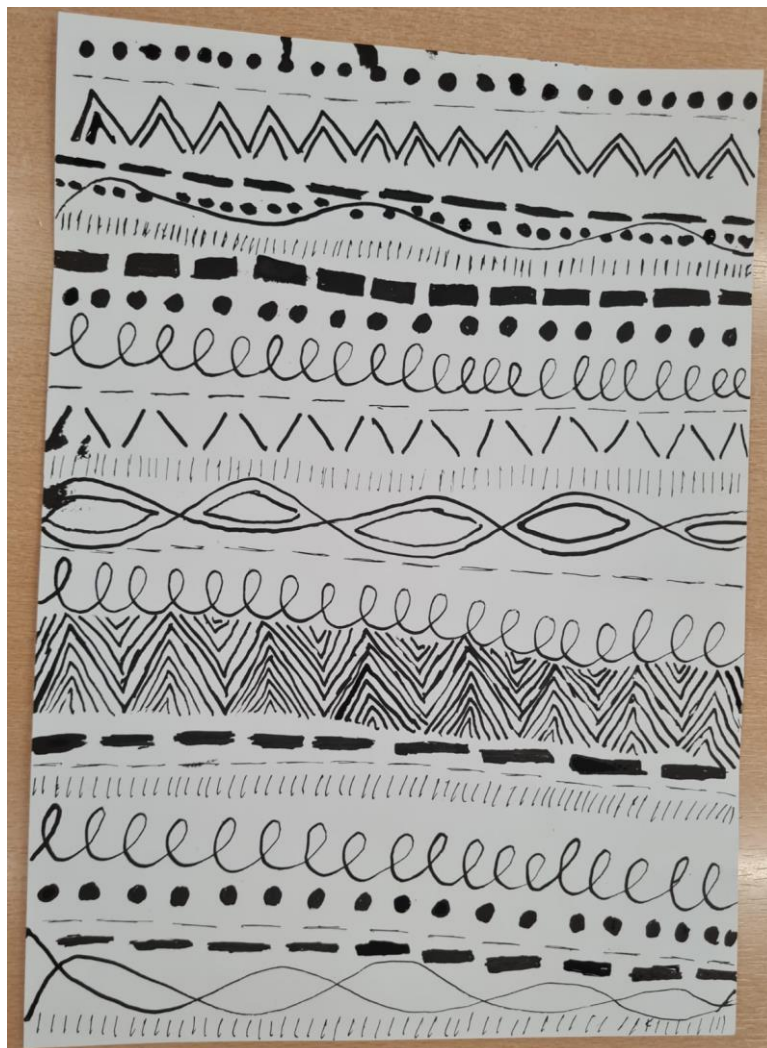
Slika 43. Učenik 4. razreda, 11 godina, osobna fotografija

Kod rada učenice na slici 44 izražen je ritam koji se različitom dinamikom ponavlja u pojedinim redovima. Osim ravnih linija u crtežu, učenica se koristila isprekidanim i zakrivljenim linijama te točkama raznih veličina. Mogu se primijetiti i geometrijski oblici koji nisu toliko strogo pojednostavljeni kao u prethodnom radu. U primjeru većih točki i crta, upitnika i kvadrata te kapi i linija s uzorkom se vidi alternacija dok ostali uzorci ukazuju na ujednačen ritam. Učenica je na kreativan način od raznih crta i oblika nacrtala svoje oblike, kao npr. pri kraju rada gdje je od točki napravila cvijet ili je trokute načinila od isprekidanih crta i manjih i većih točki. Pojedini oblici podsjećaju na primjer podrubače kojim je učenica bila motivirana te rubače jer je svaki segment odvojila ravnim crtama.

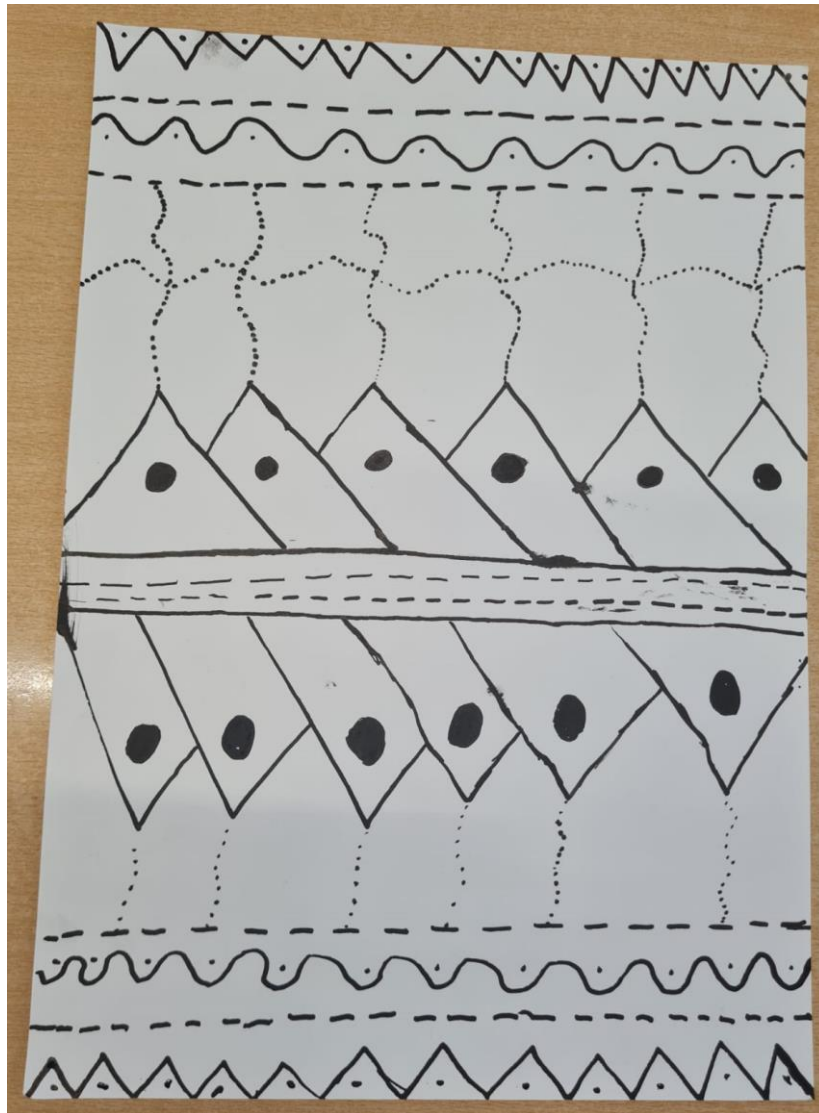
Slika 44. Učenica 4. razreda, 11 godina, osobna fotografija

Rad na slici 45 je veoma bogat raznim karakternim linijama i oblicima; vidljive su tanje, deblje, isprekidane, izlomljene linije. Do izražaja dolaze gusto raspoređene izlomljene linije u obliku trokuta zajedno s masivnim, širokim, snažnim crtama i izražajnim točkama. Od gusto raspoređenih izlomljenih linija učenik je osmislio dvije različite vrste ukrasa u obliku trokuta. Pored kratkih, ravnih linija, koristio je i dugačke, zakrivljene linije na više mjesta koje meandriraju, zapliću se ili grade valove. Učenik je koristio geometrijske oblike i osmislio neke svoje inovativne ukrase. Motiviran je podrubačama što je vidljivo u korištenju raznih točki. Usporedno s radom na 43. slici ovaj rad je puno kompleksniji i dočarava kreativnost u interpretaciji ritma i oblika.

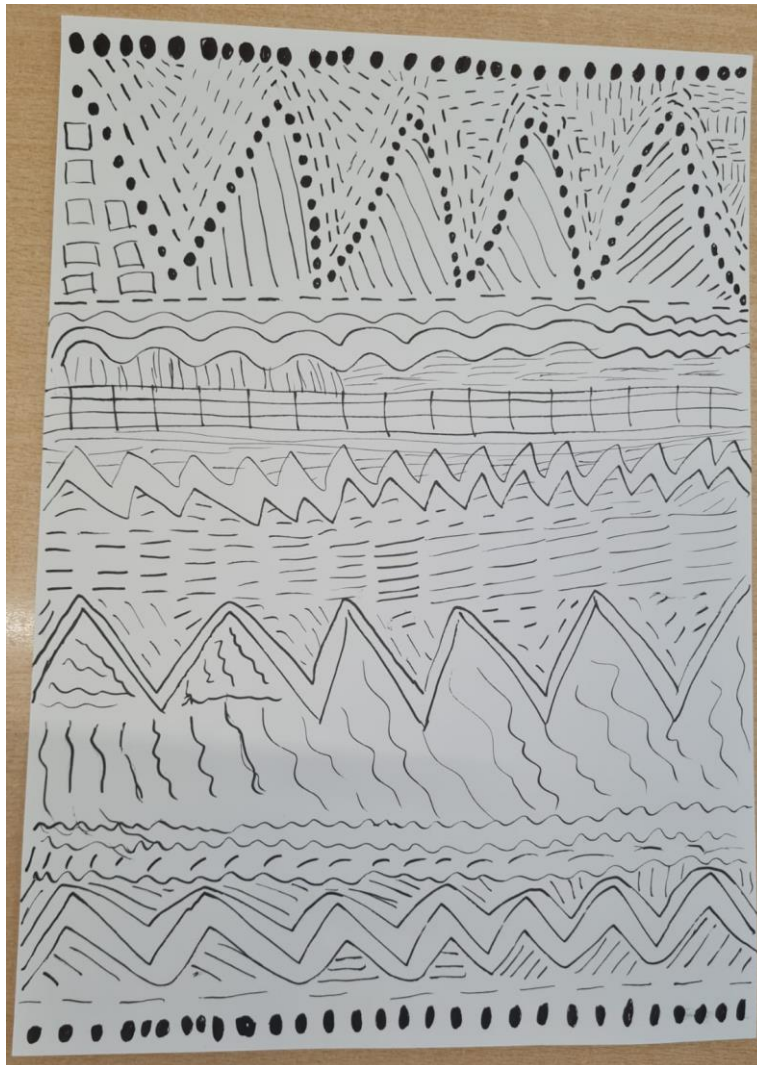
Slika 45. Učenik 4. razreda, 10 godina, osobna fotografija

Učenik je u radu na slici 46 koristio zrcalnu simetriju koja je vidljiva u središtu rada i po tome se njegov rad razlikuje od prethodno prikazanih, osmislio je svoj poseban motiv motiviran ukrasima s narodne nošnje. Iz trokuta izlaze linije načinjene od sitnih točki koje se križaju. Od crta se mogu zamijetiti isprekidane, ravne, zakrivljene, izlomljene i jednako tako veće i sitnije točke, a od geometrijskih oblika koristio je trokut i krug. Likovni je problem ostvaren i u radu je vidljiv sklad tj. harmonija.

Slika 46. Učenik 4. razreda, 10 godina, osobna fotografija

Ako usporedim rad na 47. slici s drugim radovima predstavljanim prije ovoga mogu zaključiti da je učenica osmislila kompoziciju gustom mrežom linija i oblika. U prvom dijelu rada vidljive su točke i razne kratke crte u različitim smjerovima, zatim slijede zakrivljene i crte u obliku trokuta te su pri kraju rada vidljive isprekidane zakrivljene crte. Učenica je koristila linije različitih duljina, od izlomljenih u obliku trokuta, zakrivljenih valovitih crta do isprekidanih linija koje grade gustu mrežu. Likovni problem točke i crte je ispunjen, a prisutan je i ujednačen ritam. Na četiri mjesta se ponavljaju izlomljene crte u obliku trokuta nacrtane na više načina, negdje su duple crte dok su drugdje točke, a od geometrijskih likova korišteni su trokuti i kvadrati. Moguća motivacija učenici mogle su biti slike peča koje su na rubovima gusto ukrašene.

Slika 47. Učenica 4. razreda, 10 godina, osobna fotografija

Zaključak:

Tradicijska baština u likovnoj kulturi može biti dobar poticaj za stvaralaštvo učenika. Poznavanjem vlastite tradicijske baštine učenici uče o povijesti svoga naroda i time razvijaju ljubav prema njemu i njegovoj prošlosti te uče poštovati vrijednosti drugih naroda.⁶³ U današnje vrijeme se gube narodna znanja vezenja i izrade narodne nošnje odnosno sve je manje ljudi koji poznaju tradicionalnu izradu, zbog toga bi sati likovne kulture bili odličan poticaj za mlade generacije kojima bi se nakon takvog zanimljivog sata probudilo zanimanje za daljnje istraživanje baštine. Učenicima treba predstaviti motive koji su im jasni, zanimljivi, poticajni, a moraju odgovarati likovnoj tehnici i likovnom problemu. U odrađena dva sata likovne kulture učenici su koristili temperu u tehnici monotipije te tuš i pero. Motivi su bili ukrasi sa ručnika i narodne nošnje. Mogu zaključiti da su učenici usvojili nove pojmove, kao što su ornament i komplementarni par boja, dok su pojmove ritma, točke i crte ponovili. Uz razgovor o ručnicima i narodnoj nošnji i njihovoj namjeni te analizom samih predmeta đaci su potaknuti viđenim osmislili svoje jedinstvene motive. Može se primijetiti da su neki učenici pojednostavili motive unatoč njihovom uzrastu i tehnici, dok su drugi inovativnije i kreativnije pristupili likovnoj interpretaciji motiva. U svim radovima vidljivo je istraživanje ritma koje je prisutno na motivima ručnika i narodnoj nošnji. Svi radovi su ostvarili likovni problem, vidljiva je motivacija na osnovu primjera iz tradicijske baštine Bilogore, a kod pojedinih đaka se može primijetiti s kojim su tradicijskim elementom odnosno ručnikom ili dijelom narodne nošnje bili inspirirani. Svaki rad je poseban sam po sebi i prikazuje kako svaki učenik shvaća problem ili zadatak na svoj jedinstven način. Zadovoljna sam postignutim i drago mi je da su učenici naučili o tradicijskoj baštini Bilogore, točnije o izradi tekstila kao i njegovoj namjeni u davnoj prošlosti.

⁶³Farkaš, K. *Tradicijska umjetnost u kontekstu likovnih motiva u nastavi likovne kulture*. Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku: Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku: Odsjek za vizualne i medijske umjetnosti. Osijek: Dabar-digitalni akademski članci arhivi i repozitoriji, 2020., str. 16

7. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada je kroz likovnu interpretaciju tradicijske baštine Bilogore, u ovom primjeru, na satovima likovne kulture u osnovnoj školi, probuditi zanimanje učenika za baštinu, naučiti ih povijesti i tehnikama kojima su se služili stanovnici Bilogore u daljoj ili bližoj prošlosti te ostvariti zadane likovne probleme i razvijati kreativnost i znatiželju učenika.

Tradicijaska baština Bilogore sadrži mnoge elemente koji se mogu interpretirati u sklopu nastavnih jedinica likovne kulture. Proučavanjem i promoviranjem bilogorskog područja mnoga tradicijska znanja i običaji koji su obrađeni u ovom radu mogu biti dobra motivacija za likovno stvaralaštvo učenika. Etno kuća u Velikom Trojstvu dobar je primjer obnovljene tradicijske kuće, a Etnološka zbirka u Gradskom muzeju Bjelovar na izvrstan način prezentira bogatstvo tradicionalnog tekstila i narodne nošnje, a oboje mogu biti ishodišne točke za različite kreativne pristupe interpretaciji baštine.

U 21. stoljeću, vremenu velikog tehnološkog razvitka i mogućnosti, malo se pažnje pridaje tradiciji zbog čega dolazi do opasnosti da se ona zaboravi ili izgubi, tj. sve je manje ljudi koji poznaju stare načine vezenja ili izrade narodne nošnje i sličnog. Tradicija sa svim običajima, vrijednostima i aktivnostima zbog toga može biti izuzetno dobar poticaj za likovno stvaralaštvo. Učitelj treba od rane dobi ukazati učenicima na važnost kulturne baštine kako bi razumjeli zašto je važno njeno očuvanje i prenošenje. Kroz likovnu kulturu istraživanjem tradicijskih motiva, materijala i tehnika učeniku se razvija kreativnost, radoznalost, samopouzdanje, izgrađuju identitet, osobnost i stil ponašanja. Učenjem o tradiciji uče i razumiju svoju povijest i vlastiti narod te ta naučena znanja mogu iskoristiti za izgradnju budućnosti.

S ciljem obnavljanja baštine, upoznavanjem učenika s povijesti vlastitoga zavičaja i razvijanjem kreativnosti sam motivirala učenike na likovno stvaralaštvo potaknuto tradicijskom baštinom u Područnoj školi u Ždralovima. Učenici 3. razreda motivirani bilogorskim ručnicima otiskuju svoj primjer ručnika tehnikom monotipije koristeći temperu i papirnate trakice, dok učenici 4. razreda crtaju tušem i perom motivirani ritmom s narodne nošnje. Učenici su ručnike i narodnu nošnju interpretirali na svoj jedinstven način te su pritom naučili o povijesti svoga zavičaja i ponovili likovne tehnike ritma, točke i crte.

8. LITERATURA

Knjige:

1. Adamović, D. Gerić, B. Jakovljević, G. Matić, T. Medar, M. Sitta, S. *Bjelovarsko-bilogorska županija kroz povijest*. Zagreb: Bjelovarsko-bilogorska županija, Gradski muzej Bjelovar., 2006.
2. Balić Šimrak, A. Cukrov, S. Grdić, R. Laco, S. Lisac, J. Pandl, D. Stojanović Hauzer, V. *Croatian traditional culture and children's artistic creativity*. Savska cesta 77: Faculty of Teacher Education, University of Zagreb, E – book.
3. Bjelovar i Bilogora, Turistička zajednica Bilogora-Bjelovar, 2018.
4. Bodulić, V. *Umjetnički i dječji crtež: Priručnik za odgajatelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga, 1982.
5. Bošnjak, V. Brekalo, Z. Kosec, M. Kovačić, T. Matijević-Medvešek, M. Novoselac, A. *Uvod u likovne tehnike*. Zagreb: PROFIL, 2009.
6. Brajković, Š. *Otkrij, osjeti, doživi...: vodič kroz Bjelovarsko-bilogorsku županiju*. Bjelovar: Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, 2019.
7. Brekalo, N. *Likovna kultura i likovna umjetnost: Točka i crta kontrast po karakteru. Škola za život*. 3.mjesec, 2020, 1-8.
8. Gerić, B. *Obrti i cehovi u Bjelovaru 1756.-1945*. Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2014.
9. Grgurić, N. *Oblikovanje papirom, alufolijom i didaktički neoblikovanim materijalima*. Zagreb: EDUCA, NAKLADNO DRUŠTVO, d.o.o., 2003.
10. Haiman, S. Müller, V. *Geografski atlas za osnovnu školu*. Zagreb: Školska knjiga, 2015.
11. Holjevac, Ž. Karaula, Ž. Petrić, H. *Povijest Bjelovara: od početaka naseljavanja do kraja Domovinskoga rata*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, 2013.
12. Jakubin, M. *Osnove likovnoga jezika i likovne tehnike: Priručnik za likovnu kulturu*. Zagreb: Institut za pedagoški istraživanja, Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu, 1990.
13. Janko, V. Kanceljak, R. Paradi, I. Perić, P. Pintarić, M. *Zemlja i čovjek geografski atlas za osnovnu školu*. Zagreb: PROFIL, 2010.

14. Koščec, G. Mati, I. Mohorko, I. *Priručnik iz likovne kulture za 3. razred osnovne škole*. Zagreb: Profil Klett d.o.o., 2020.
15. Martinić, V. Medak, M. Kruljac Sever, J. Rović, D. Vezmarović, D. *Naša prošlost je naša budućnost*. Bjelovar: Turistička zajednica Bilogora-Bjelovar, 2012.
16. Matunci, G. Salopek, V. *Narodna nošnja Bilogore: Priručnik za rekonstrukciju nošnje*. Zagreb-Čakovec: Kulturno prosvjetni sabor Hrvatske i Zrinski, 1988.
17. Medar, M. Paurović, M. *Bjelovar kraljevski grad...po mjeri čovjeka*. Bjelovar: Turistička zajednica Grada Bjelovara.
18. Pateraki, I. Scimeca, S. *Učenjem iz prošlosti kreiramo našu budućnost: europska kulturna baština u eTwinningu*. Zagreb: Agencija za mobilnost i programe Europske unije, 2019.
19. Sikora, M. *Bjelovarsko-bilogorska županija:... zelena oaza*. Bjelovar: Tiskara Viatoni, 2014.
20. Sitta, S. *Etnobaština Bilogore: Izložbeni prostor Gradskog muzeja Bjelovar 12.-25. rujna 2002*. Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2002.
21. Sitta, S. *Lijepo naše bijelo ruho:graničarska nošnja Bjelovarsko-bilogorske županije*. Bjelovar: Bjelovarski sajam, d.o.o. Gradski muzej Bjelovar, 1999.
22. Sitta, S. *Oglavlja okolice Bjelovara: Gradski muzej Bjelovar, 30. rujna – 15. listopada 2008*. Križevci: Gradski muzej Bjelovar, 2008.
23. Sitta, S. *Ručnici bjelovarskog kraja: Etnografska izložba- Gudovac '98*. Bjelovar: Bjelovarsko-bilogorska županija, Grad Bjelovar, Gradski muzej Bjelovar, 1998.
24. Sitta, S. *Vodič kroz entografski postav: Fuehrung durch die ethnographische Ausstellung: Guida attraverso l'esposizione etnografica: Pruvodce etnografickou expozici*. Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2000.
25. Strugar, V. *Bjelovarsko-bilogorska županija: Priručnik za zavičajnu nastavu*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.

Članci:

1. Birt Katić, D. Obitelj, imovina, nasljedna pravila i prakse: postojanost i promjene u selima bjelovarskoga kraja. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*. sv. 9, 2015., str. 141-160.
2. Bobnjarić Vučković, V. Radionica „Tradicijske tehnike tekstilnog rukotvorstva“ u Restauratorskom centru u Ludbregu. *Podravski zbornik*. Ludbreg: Hrvatski restauratorski zavod Zagreb, 2004. str. 57-64.
3. Farkaš, K. *Tradicijska umjetnost u kontekstu likovnih motiva u nastavi likovne kulture*. Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku: Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku: Odsjek za vizualne i medijske umjetnosti. Osijek: Dabar-digitalni akademski članci arhivi i repozitoriji, 2020.
4. Ivezić, J. Osoba tjedna: Ivan Vinković-skupljač narodne baštine od djetinjstva: Ručni radovi najdraži! *Zvono*. 18. IX., 2016, mrežna stranica: <https://www.zvono.eu/rucni-radovi-najdrazi--127> (preuzeto 26. lipnja 2023.)
5. Kostović-Vranješ, V. Baština-polazište za promicanje odgoja i obrazovanja za održivi razvoj. *Rasprave i članci*. Split: Filozofski fakultet u Splitu: Odsjek za učiteljski studij, 2015. 439-452.
6. Kušćević, D. Stavovi i razmišljanje učenika o prirodnoj i kulturnoj baštini. *Školski vjesnik 70* (2021.), 2, 159–176.
7. Petak, M. (2020). *Hrvatska tradicijska baština i nematerijalni kulturni turizam Varaždinske županije*. Sveučilište Sjever: Sveučilišni centar Varaždin: Studij Poslovna ekonomija. Varaždin: Dabar-digitalni akademski članci i repozitoriji, 2020., mrežna stranica: <https://repozitorij.unin.hr/islandora/object/unin%3A2905/datastream/PDF/view> (preuzeto 6. travnja 2023.)
8. Rimac, K. *Upoznavanje tradicijske kulture kroz likovno stvaralaštvo*. Sveučilište u Zagrebu: Učiteljski fakultet: Odsjek za odgojiteljski studij. Zagreb: Dabar-digitalni akademski članci arhivi i repozitoriji, 2019.
9. Šošić, M. T. Pojam kulturne baštine- međunarodno pravni pogled. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. god. 51, 4. 2014. str. 833.-860.
10. Trinajstić, M. Stvaram uzorke, modeliram pregače... *Profil Klett*, 29. XI., 2017, mrežna stranica: <https://www.profil-klett.hr/stvaram-uzorke-modeliram-pregace> (preuzeto 27. lipnja 2023.)

Internetski izvori:

1. Book.hr: Zašto je golub simbol Duha Svetoga, <https://book.hr/zasto-je-golub-simbol-duha-svetoga/> (preuzeto 19. lipnja 2023.)
2. Grad Bjelovar: Za građane, O Bjelovaru: Povijest Bjelovara, <https://www.bjelovar.hr/o-bjelovaru/povijest-bjelovara/> (preuzeto 10. travnja 2023.)
3. Gradski muzej Bjelovar, Odjeli i zbirke, Etnološki odjel <https://gradski-muzej-bjelovar.hr/etnoloski-odjel/> (preuzeto 17. lipanj 2023.)
4. Magic Croatia, Blog, Popis materijalne i nematerijalne baštine pod UNESCO-om u Hrvatskoj, 10.11.2022., mrežna stranica: <https://magic-croatia.hr/popis-materijalne-i-nematerijalne-bastine-pod-unesco-om-u-hrvatskoj/> (preuzeto 6. travnja 2023.)
5. Ministarstvo kulture i medija, Kulturna baština, [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%202023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%202023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)) (preuzeto 6. travnja 2023.)
6. Ministarstvo kulture i medija: Nematerijalna dobra upisana na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, <https://min-kulture.gov.hr/izdvojeno/kulturna-bastina/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-covjecanstva/5337> (preuzeto 5. svibnja 2023.)
7. Objavljeni konačni rezultati Popisa 2021., Državni zavod za statistiku, <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270> (preuzeto 11. travnja 2023.)
8. Planetlibre: Što paun znači u Bibliji? <https://hr.planetlibre.es/what-does-turtle-symbolize-bible> (preuzeto 27. srpnja 2023.)
9. Tradicija. Proleksis enciklopedija online. Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2013., 22. lipanj 2022., mrežna stranica: <https://proleksis.lzmk.hr/49046/> (preuzeto 13. travnja 2023.)
10. Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije, Turistička ponuda, Kulturna baština, Etno park Veliko Trojstvo, <https://www.tzbbz.hr/turisticka-ponuda/bjelovar/etno-park-veliko-trojstvo> (preuzeto 15. svibnja 2023.)
11. Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije: O nama, TZ Bilogora-Bjelovar-Bjelovar, <https://www.tzbbz.hr/o-regiji/gradovi-i-opcine/bilogora-bjelovar> (preuzeto 11. travnja 2023.)

12. Turistička zajednica Bjelovarsko-bilogorske županije: Turistička ponuda, Planinarenje-Bilogora, <https://www.tzbbz.hr/planinarenje/bjelovar/bilogora> (preuzeto 4. travnja 2023.)
13. Unizg: Likovna kultura: Kontrast, <http://likovna-kultura.ufzg.unizg.hr/kontrast.htm> (preuzeto 27. srpnja 2023.)

9. POPIS ILUSTRACIJA

Popis slika

Slika	Stranica
Slika 1. Bilogora	4
Slika 2. Bjelovarska svilana	8
Slika 3. Zadržna kuća	11
Slika 4. Tradicionalne troprostorne kuće u bjelovarskom kraju	12
Slika 5. Stara kuća u Etno parku Veliko Trojstvo	13
Slika 6. Izgled tradicijske kuhinje	15
Slika 7. Škrinja za ruho	16
Slika 8. Kukuruznjak-Etno park Veliko Trojstvo	17
Slika 9. Štagalj-Etno park Veliko Trojstvo	17
Slika 10. Krušna peć-Etno park Veliko Trojstvo	18
Slika 11. Etno park Veliko Trojstvo	19
Slika 12. Tkalački stan	20
Slika 13. Navlačak	21
Slika 14. Podoplećak	22
Slika 15. Podrubača ukrašena tehnikom dupljanja	22
Slika 16. Rubača ukrašena tehnikom dupljanja	23
Slika 17. Lajbec	24
Slika 18. Djevojka sa 2 pletenice (kike)	25
Slika 19. Pocolica	25
Slika 20. Pocolica iz Lipovog Brda	26
Slika 21. Peča	26
Slika 22. Peča na dva vugla	27
Slika 23. Špice	27
Slika 24. Postavljanje špica	28
Slika 25. Tušlin	29
Slika 26. Rubača i gaće	31
Slika 27. Tkanica	32
Slika 28. 1. Kapčashi, 2. remenjaki, 3. žneranci, 4. saraši	33
Slika 29. Lajbeci i šubare	34
Slika 30. Muška i ženska svečana nošnja	35
Slika 31. Narodna nošnja Bilogore	36
Slika 32. Zidnjak	38
Slika 33. Ručnici	40
Slika 34. Ručnici Bilogore (korišteni kao motivacija u radu)	47
Slika 35. Učenik 3. razreda, 9 godina	48
	68

Slika 36. Učenik 3. razreda, 9 godina	49
Slika 37. Učenica 3. razreda, 10 godina	50
Slika 38. Učenica 3. razreda, 11 godina	51
Slika 39. Učenica 3. razreda, 9 godina	52
Slika 40. Peča na dva vugla (korištena kao motivacija u radu)	53
Slika 41. Podrubače (korištene kao motivacija u radu)	54
Slika 42. Rubača (korištena kao motivacija u radu)	55
Slika 43. Učenik 4. razreda, 11 godina	56
Slika 44. Učenica 4. razreda, 11 godina	57
Slika 45. Učenik 4. razreda, 10 godina	58
Slika 46. Učenik 4. razreda, 10 godina	59
Slika 47. Učenica 4. razreda, 10 godina	60